

Opinnäytetyö (AMK)

Toimintaterapeuttikoulutus

Toimintaterapia

Kevät 2016

Ria Vendelin & Auli Laankoski

TILOJEN ESTEETTÖMYYSKARTOITUS AISTIT HUOMIOIDEN

– tarkistuslista toimintaterapeuttien työn tukena

OPINNÄYTETYÖ (AMK) | TIIVISTELMÄ

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU

Toimintaterapeuttikoulutus

Kevät 2016 | 43 sivua + 3 liitettä

Tuija Suominen-Romberg

Ria Vendelin & Auli Laankoski

TILOJEN ESTEETTÖMYYSKARTOITUS AISTIT HUOMIOIDEN

- tarkistuslista toimintaterapeuttien työn tukena

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, millä keinoin toimintaterapeutti arvioi asiakkaiden toimintaympäristöjen esteettömyyttä ja aistiesteettömyyttä. Lisäksi selvitettiin sitä, voisiko toimintaterapeutti työssään hyödyntää *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistaa. Samalla kartoitettiin mahdollisia muutos- ja kehitysideoita lomakkeeseen. Opinnäytetyö tehtiin Satakunnan ammattikorkeakoulun Esteettömyys ja saavutettavuus -tutkimusryhmän toimeksiantona.

Kohderyhmäksi valikoituivat Toimintaterapeuttiliiton Toinet-sähköpostilistaa käyttävät toimintaterapeutit, jotta kyselyyn saataisiin mahdollisimman monipuolisesti vastaajia ympäri Suomea.

Empiirinen osio oli luonteeltaan laadullinen. Tietoa kerättiin verkkokyselylomakkeen ja puhelinhaastattelujen avulla. Kyselylomake lähetettiin toimintaterapeuteille Toinet-sähköpostilistan kautta. Lomakkeen kysymykset olivat avoimia kysymyksiä.

Tutkimuksen teoreettisina lähtökohtina olivat ympäristö toimintaterapeutin näkökulmasta, esteettömyys, aistiesteettömyys ja esteettömyyskartoitusmenetelmät. Keskeisiä käsitteitä olivat ympäristön muokkaaminen sekä esteettömyyden ja aistiesteettömyyden kartoittaminen.

Tutkimustulokset osoittivat toimintaterapeuttien käyttävän ympäristön esteettömyyden kartoittamiseen muun muassa havainnointia, haastattelua sekä yhteistyötä asiakkaan lähiympäristön ja moniammatillisen tiimin kanssa. Toimintaterapeutit hyödyntävät myös joitakin standardoituja menetelmiä esteettömyyden arvioinnissa, esimerkiksi WRI, Housing Enabler sekä RT-esteettömyyskriteeristö. *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslista ei ollut toimintaterapeuteille ennestään tuttu, mutta kyselyn perusteella se koettiin hyödylliseksi, kattavaksi ja selkeäksi apuvälineeksi. Muutos- ja kehitysideoiksi tarkistuslistaan nousivat muun muassa ruotsinkielinen versio tarkistuslistasta sekä erillinen kohta kartoitustilanteessa esiin tuleville ideoille ja ratkaisuvaihtoehdoille.

ASIASANAT:

Toimintaterapia, ympäristö, esteettömyys, aistiesteettömyys

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Occupational therapy

Spring 2016 | 43 pages + 3 appendices

Tuija Suominen-Romberg

Ria Vendelin & Auli Laankoski

THE ACCESSIBILITY ASSESSMENT OF SPACES CONSIDERING SENSES

- the checklist supporting the work of the occupational therapist

The purpose of this Bachelor's thesis was to clarify which methods the occupational therapists use to assess accessibility and sensory accessibility of the customers' environments. Furthermore, it was clarified if the occupational therapists could use the *Accessibility assessment of spaces considering senses* checklist in their work. The potential ideas for developing the checklist were also gathered. This bachelor's thesis is an assignment from the Accessibility research group of Satakunta University of Applied Sciences.

The target group of the thesis were the occupational therapists using the Toinet mailing list of the Finnish occupational therapy association. The mailing list made it possible to reach various respondents from all over Finland.

The empirical part was qualitative. Information was gathered using web survey and focused interviews by telephone. The questionnaire with open questions was sent to the occupational therapists via Toinet mailing list.

The theoretical starting points of the thesis were the environment seen by the occupational therapist, accessibility, sensory accessibility and the methods for assessing accessibility and sensory accessibility.

The results of the study indicated that the occupational therapists use among other things observations, interviews and co-operation with the social environment of the customer and the multiprofessional team for assessing accessibility of the environment. The occupational therapists also use some standardized assessments for assessing accessibility, for example WRI, Housing Enabler and RT accessibility information service. The checklist of the sensory accessibility was not familiar to the occupational therapists, but it was seen as useful, comprehensive and easy to use. The study pointed out a few ideas for developing the checklist, for example the version of the checklist in Swedish and a separate point for ideas and solutions emerging when using the checklist.

KEYWORDS:

Occupational therapy, environment, accessibility, sensory accessibility

SISÄLTÖ

KÄYTETYT LYHENTEET	6
1 JOHDANTO	7
2 YMPÄRISTÖ	9
2.1 Toimintaterapeutin näkemys ympäristöstä	9
2.2 Ympäristö Inhimillisen toiminnan mallin näkökulmasta	9
2.3 Ympäristö Terapeuttisen voiman mallin näkökulmasta	10
2.4 Aistit keräävät tietoa ympäristöstä	11
3 ESTEETTÖMYYS	13
3.1 Esteetön toimintaympäristö	13
3.2 Aistiesteettämyys	14
3.3 Esteettämyyteen liittyvät määräykset ja ohjeet	15
3.4 Toimintaterapeuttien käyttämiä arviointistrategioita	15
3.5 Työkaluja esteettämyyden kartoittamiseen	16
3.5.1 ESKEH	17
3.5.2 Housing Enabler -arviointiväline	18
3.5.3 RT Esteettämyystieto -palvelu	19
3.5.4 It-ARVI	19
3.6 Aistiesteettämyyden kartoittaminen	20
4 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	22
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	23
5.1 Tutkimuksen tiedonantajat	23
5.2 Aineistonkeruu	23
5.3 Tutkimusaineiston analyysi	25
6 TUTKIMUSTULOKSET	26
6.1 Esteettämyyden arvioiminen toimintaterapeutin työssä	26
6.1.1 Esteettämyyden arviointimenetelmät	26
6.1.2 Aistien huomioiminen esteettämyyden arvioinnissa	30
6.2 Toimintaterapeutit ja <i>Tilojen esteettämyyskartoitus aistit huomioiden</i> -tarkistuslista	32

6.2.1 <i>Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden</i> -tarkistuslistan käyttömahdollisuudet	32
6.2.2 Palaute ja kehitysehdotukset	34
7 TULOSTEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	37
8 POHDINTA	39
8.1 Opinnäytetyön toteutus	39
8.2 Luotettavuus ja eettisyys	39
8.3 Opinnäytetyön merkitys ja tulosten käytettävyys	41
LÄHTEET	42

LIITTEET

- Liite 1. Kyselylomake
- Liite 2. Kyselylomakkeen saatekirje
- Liite 3. *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslista

KUVIOT

Kuvio 1. Toimintaterapeuttien käyttämät esteettömyyskartoitusmenetelmät tutkimustulosten perusteella.	27
Kuvio 2. <i>Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden</i> -tarkistuslistan käyttömahdollisuudet toimintaterapeuttien työssä tutkimustulosten perusteella.	33
Kuvio 3. Toimintaterapeuttien antama positiivinen palaute <i>Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden</i> -tarkistuslistasta.	34
Kuvio 4. Toimintaterapeuttien antama negatiivinen palaute <i>Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden</i> -tarkistuslistasta.	35
Kuvio 5. Toimintaterapeuttien antamat kehitysehdotukset <i>Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden</i> -tarkistuslistaan.	36

KÄYTETYT LYHENTEET

AOTA	American Occupational Therapy Association
AVH	Aivoverenkiertohäiriö
CSEA	The Classroom Sensory Environment Assessment
ESKE	Esteettömyystiedon keskus
ESKEH	Esteettömyyden arviointimenetelmän ja kartoituslomakkeen kehittäminen
MOHO	The Model of Human Occupation
SAMK	Satakunnan ammattikorkeakoulu
SPM	Sensory Processing Measure
WRI	Worker Role Interview

1 JOHDANTO

Toimintaympäristö on meille kaikille yhteinen ja sen tulisi palvella jokaista riippumatta yksilön toimintakyvystä, koosta tai muista ominaisuuksista. Ihmisen toimintakyky on riippuvainen siitä, miten ympäristö ja siinä olevat tuotteet suunnitellaan ja toteutetaan. Erityisesti julkiset tilat ja rakennukset, kuten sairaalat, koulut tai kirjastot, tulisi rakentaa kaikille toimiviksi ympäristöiksi. Rakennuksissa pitäisi kiinnittää nykyistä enemmän huomiota esteettömyyden monimuotoisuuteen. Käyttäjälle, joka tarvitsee esimerkiksi valkoista keppiä, tulisi ympäristössä olla materiaalieroja ja ääniä. Kuulolaitteen käyttäjällä tulisi olla mahdollisuus käyttää induktiosilmukkaa. Käyttäjän tulisi voida valita toimintaympäristöstä sellaiset ominaisuudet, joita hän tarvitsee pystyäkseen toimimaan mahdollisimman omatoimisesti. Hyvin toteutettu ympäristö auttaa meitä kaikkia arkipäiväisissä toiminnoissa. (Näkövammaisten liitto 2016; Esteettömyystiedon keskus 2016.)

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on tutkia, millä keinoin toimintaterapeutti arvioi asiakkaiden toimintaympäristöjen esteettömyyttä ja aistiesteettömyyttä. Lisäksi selvitetään sitä, voisiko toimintaterapeutti työssään hyödyntää *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistaa. Samalla kartoitetaan mahdollisia muutos- ja kehitysideoita tarkistuslistaan.

Toimintaterapian tavoitteena on tukea asiakkaan terveyttä, hyvinvointia ja osallistumista mielekkäiden toimintojen avulla (AOTA 2014, 14). Toimintaterapeutti analysoi monimutkaisia suhteita asiakkaan, asiakkaalle tärkeiden toimintojen, fyysisten ja sosiaalisten toimintaympäristöjen sekä muun muassa kulttuuristen ja ajallisten kontekstien välillä. Analyysin pohjalta toimintaterapeutti voi tehdä suosituksia ympäristön järjestämiseksi tai muokkaamiseksi edistääkseen asiakkaan osallistumista hänelle merkityksellisiin toimintoihin. Ympäristö ja konteksti vaikuttavat merkittävästi asiakkaan suoriutumiseen, ja siksi ne tulisi ottaa huomioon toimintaterapeuttisessa arvioinnissa ja interventiossa. (AOTA 2015, 1.) Toimintaympäristöjen esteettömyyden kartoittaminen onkin yksi tärkeä osa toimintaterapeutin työtä.

Yhtenä osa-alueena ympäristön muokkaamiseen kuuluu aistien huomioiminen. Toimintaterapeutin olisi tärkeää tulla tietoiseksi erilaisista aistiärsytyistä tuottavista asioista tai aistiärsytyksiin vaikuttavista tekijöistä. Satakunnan ammattikorkeakoulu (SAMK), Autismi- ja Aspergerliitto, Suomen erityisherätyt ry sekä muut verkostot ovat vuonna 2014 kehittäneet kartoitustyökalun, joka ottaa esteettömyydessä huomioon myös aistiärsyk-

keet. Tämän kartoitustyökalun avulla voidaan yksityiskohtaisesti eritellä eri tiloissa aistiärsytystä tuottavat tekijät sekä aisteille erityisen miellyttävät tekijät. Saatujen tulosten myötä päästään arvioimaan, miten asiakkaan käyttämästä tilasta saadaan entistä aistiystävällisempi. Kartoitustyökalusta on olemassa sekä kattavampi sähköinen versio että kevyempi *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslista, jonka kysymysten avulla kartoitettava tila voidaan käydä läpi. Kartoitustyökalu on suunniteltu täydentämään Invalidiliiton ESKEH-esteettömyyden arviointimenetelmää. (Autismi- ja Aspergerliitto 2014.) Tässä työssä aineistona on tulostettava tarkistuslista, sillä sen käyttö ei vaadi käyttäjätunnuksia. Näin se on helpommin saatavilla tutkimusjoukkomme toimintaterapeuteille, ja kartoitukseen tutustumiseen on matalampi kynnyks.

Yhteistyökumppanimme toimii SAMK:n Esteettömyys ja saavutettavuus -tutkimusryhmä, joka kiinnittää erityisesti huomiota fyysisiin olosuhteisiin ja sosiaaliseen ympäristöön. Yhteishenkilönämme SAMK:ssa on toiminut Esteettömyys ja saavutettavuus -tutkimusryhmän vetäjä Riikka Tupala. Toimeksiantajan toiveena on, että opinnäytetyö lisäisi tietoa siitä, miten toimintaterapeutit omassa työssään arvioivat asiakkaiden toimintaympäristöjä, millaisia arviointimenetelmiä heillä on käytössään ja huomioivatko he esteettömyydessä myös aistit. Lisäksi toimeksiantaja toivoo opinnäytetyön myötä saavansa tietoa siitä, miten tunnettu tarkistuslista on ja ovatko toimintaterapeutit käyttäneet sitä. Toimeksiantaja on kiinnostunut myös mahdollisista kehitysehdotuksista listaan.

Aistiympäristön kartoitustyökalua on tutkittu vielä melko vähän, joten sen testaaminen ja kehittäminen on tarpeen. Aiemmin sitä on testattu Janniina Yli-Anttilan opinnäytetyössä, jossa hän kartoitti Porin seudun päiväkotien aistiympäristöjä (ks. Yli-Anttila 2015). Lisäksi Turun ammattikorkeakoulussa valmistuneessa opinnäytetyössä Juola ym. (2016) ovat tutkineet, miten aivovammautuneet kokevat ympäristön aistiärsykkeet. Työssä on käytetty haastattelurunkona *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistaa ja samalla on selvitetty tarkistuslistan kattavuutta ja toimivuutta. Sitä, miten tarkistuslistaa voisi hyödyntää toimintaterapeutin työssä, ei ole vielä tutkittu. Tutkimuksen kautta voisi olla mahdollista löytää uusia näkökulmia kartoitustyökalun kehittämiseen.

2 YMPÄRISTÖ

2.1 Toimintaterapeutin näkemys ympäristöstä

Toimintaterapeutti kiinnittää huomiota ihmisen mahdollisuuteen osallistua tälle merkitykselliseen toimintaan. Tämän opinnäytetyön aihepiiri liittyy osallistumisen mahdollistamiseen ihmisen toimintaympäristöön vaikuttamalla. Teoreettisena taustana ympäristön merkitykseen ihmisen toiminnallisuudelle olemme käyttäneet Inhimillisen toiminnan mallia (The Model of Human Occupation, Moho), joka on Gary Kielhofnerin vuonna 1980 toimintaterapeuttien työvälineeksi kehittämä teoreettinen malli. Mallin avulla voidaan kokonaisvaltaisesti ja asiakaslähtöisesti tarkastella ihmisen toiminnallista käyttäytymistä eri tilanteissa ja ympäristöissä. (Kielhofner 2008, 1–5.)

Ympäristön merkitystä avaa myös Doris Piercen kehittämä Terapeuttisen voiman malli, joka on kehitelty toimintaterapeuteille terapeuttisen suunnittelun työkaluksi. Ymmärtääkseen ympäristön merkityksen yksilön toiminnalle toimintaterapeutin tulisi tarkastella lähemmin käsitettä toiminnan ainutlaatuisuus (intactness). Käsite sisältää toiminnan kontekstuaalisia ulottuvuuksia, joihin sisältyy fyysinen, ajallinen ja sosiokulttuurinen ympäristö. Muita pääkäsitteitä Terapeuttisen voiman mallissa ovat toiminnan vetoavuus (appeal) sekä täsmällisyys (accuracy). (Pierce 2003, 8–9.)

2.2 Ympäristö Inhimillisen toiminnan mallin näkökulmasta

Inhimillisen toiminnan mallissa (MOHO) ympäristö vaikuttaa osaltaan ihmisen toiminnalliseen osallistumiseen. Toisaalta se luo mahdollisuuksia osallistua ja toisaalta se rajoittaa ja esittää vaatimuksia. Ympäristöön kuuluu fyysisiä, sosiaalisia, kulttuurisia, taloudellisia ja poliittisia ulottuvuuksia. (Kielhofner 2008, 86.) Keskitymme tässä työssä sosiaaliseen ja fyysiseen ympäristöön, sillä näillä on ympäristön aistiesteettömyyden kannalta suurin merkitys.

Fyysiseen ympäristöön kuuluvat tilat ja niissä olevat esineet, jotka voivat olla luonnollisia tai rakennettuja. Ne vaikuttavat siihen, miten ihminen toimii kyseisessä ympäristössä. Toiminta tapahtuu usein rakennetussa tilassa. Rakennettu ympäristö voi rajoittaa ihmisen toimintaa, jos siinä ei ole otettu huomioon esimerkiksi vamman asettamia erityisvaatimuksia. Myös luonnollinen ympäristö voi toimia rajoittajana: esimerkiksi

lumi vaimentaa ääniä, ja vaikeuttaa siksi näkövammaisen kulkemista ympäristössään ja valkoisen kepin käyttöä. Toisaalta fyysisen ympäristön objektien avulla voidaan myös kompensoida vammaa ja helpottaa ihmisen toimimista. (Kielhofner 2008, 86, 88, 91–92.)

Sosiaaliseen ympäristöön kuuluvat toiset ihmiset sekä ihmisryhmät, jotka kokoontuvat yhteen erilaisista virallisista tai epävirallisista syistä ja vaikuttavat siihen, miten ihmiset tässä kontekstissa toimivat. Sosiaaliseen ympäristöön voi kuulua esimerkiksi perhe, naapuri, luokkatoverit tai työkaverit. Toimintaympäristössä, jossa toiminta tehdään, yhdistyvät ympäristön fyysiset ja sosiaaliset ulottuvuudet. Toimintaympäristöjä voivat olla esimerkiksi koti, koulu, työpaikka tai teatteri. Erilaiset toimintaympäristöt houkuttelevat ihmisiä osallistumaan ja muokkaavat samalla ihmisen toiminnallista käyttäytymistä tarjoamiensa mahdollisuuksien ja resurssien sekä asettamiensa vaatimusten ja rajoitusten kautta. (Kielhofner 2008, 92, 97.)

2.3 Ympäristö Terapeuttisen voiman mallin näkökulmasta

Terapeuttisen voiman mallin mukaan kontekstuaaliseen ympäristöön sisältyy sekä spatioaalinen eli fyysinen ympäristö, temporaalinen eli ajallinen ympäristö että sosiokulttuurinen ympäristö. Jokainen ihminen kokee ympäristönsä ensisijaisesti oman kehonsa kautta. Toisinaan koemme saman toiminnan eri tavoin erilaisten tunnetilojen kautta esimerkiksi väsyneinä, energisinä tai hermostuneina. Sekä vireystila että oman mielen ja kehon vaikutus tekee kokemuksesta ainutlaatuisen ja yksilöllisen. Ainutlaatuisuuteen ja yksilölliseen kokemukseen vaikuttavat myös ympäristön olosuhteet, kuten äänet, hajut, toiset ihmiset ja esineet. (Pierce 2003, 11.)

Fyysinen ympäristö, jossa elämme, luo meille sosiaalisia merkityksiä. Paikat ja tilat, joihin liittyy muistoja ja miellelyhtymiä, muodostuvat meille tärkeiksi ja vaikuttavat identiteettiimme. Se, minkälaisessa tilassa toiminta tapahtuu – onko tila yksityinen vai toisten kanssa jaettu julkinen tila – vaikuttaa toimintaamme. Toimintaterapeutin tulisi huomioida työssään yksilön halu tehdä toiset toiminnot yksityisesti rauhallisessa tilassa ja toiset toiminnot julkisesti ryhmätilanteessa. (Pierce 2003, 161–162.)

Osallistumme toimintoihin omien fyysisten kykyjemme mukaisesti ja kohtaamme ympäristömme aistien avulla. Näemme, kuulemme ja tunnemme, mitä ympärillämme tapahtuu. Näkö on ensisijainen aistimme, jonka avulla havainnoimme ympäristöämme. Jo-

kaisella meistä on omat fyysiset erityisominaisuudet ja rajoitteet, joihin vaikuttaa ikä, sukupuoli, sairaudet tai vammat. Erilaisuudesta huolimatta jokaisella ihmisellä on tarve tuntea, liikkua ja olla vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Toimintaterapeutin tulisi olla tietoinen ympäristöstä ja mahdollisuuksista vaikuttaa ympäristöön valitessaan paikan, jossa toiminta tapahtuu sekä välineet, joita toiminnassa käytetään. Toimintaympäristöön vaikuttaminen on yksi toimintaterapian muoto. (Pierce 2003, 152–157, 163.)

2.4 Aistit keräävät tietoa ympäristöstä

Aistit ovat ihmisen ikkuna ympäristöön. Ne tuovat informaatiota ihmiseen vaikuttavista ulkopuolisista tekijöistä ja ohjaavat elimistön toimintoja sopeutumaan ympäristön olosuhteisiin. Ympäristössä on valtava määrä muun muassa näköön ja kuuloon liittyviä aistiärsykeitä, mutta niistä käytetään vain pieni osa jokapäiväisissä toiminnoissa. Kullakin aistilla on sille ominainen eli adekvaatti ärsyke, joka saa aikaan aistimuksen hyvin pienellä energiamäärällä. (Leppäluoto ym. 2015, 447.)

Moniaistisuudesta ja saavutettavuudesta väitelleen tekniikan tohtori Jukka Jokiniemen mukaan rakennettua ympäristöä suunniteltaessa ja esteettömyyttä tarkasteltaessa on hyvä ymmärtää ihmisen aistijärjestelmän toimintaa. Ihmisen aistit ovat kehittyneet evoluution myötä luonnossa selviytymistä varten, mutta nykyisen ympäristön haasteet ovat hyvin toisenlaiset. Kaupungistumisen myötä lisääntyneet visuaalinen melu, häly ja pakokaasut ovat esimerkkejä rakennetun ympäristön tarjoamista kielteisistä aistimuksista. (Jokiniemi 2007, 14, 55.)

Visuaalisuuden merkitys tiedonsaannissa on korostunut, mikä johtaa siihen, että muiden aistien merkitystä aliarvioidaan. Moniaistisuudella tarkoitetaan yleensä monen aistin samanaikaista työskentelyä toisiaan voimistaen – tai harhauttaen: ihminen havainnoi ympäristöään näkö-, kuulo-, tunto-, tasapaino- ja hajuaistinsa avulla. Jos jokin aisti toimii puutteellisesti, sama tieto voidaan saada muiden aistien kautta. Kun ympäristössä on riittävästi monipuolisia aistitarjoumia, esimerkiksi näkövammaisen on helppo rakentaa tilasta mielikuvakartta muiden aistien avulla. Jos tilassa on liikaa aistitarjoumia, heikentää se tilan ihmisystävällisyyttä ja rasittaa huomiokykyä. (Jokiniemi 2007, 12, 15, 145–146.) Tämä voi olla hankalaa esimerkiksi ihmiselle, jolla on aistijärjestelmän tai aistitiedon käsittelyn ongelmia.

Tila voi olla aistikokemuksien kannalta positiivinen, neutraali tai negatiivinen. Jokiniemen tutkimuksen mukaan kaikkien aistien on oltava joko neutraalilla tai positiivisella tasolla, jotta tila voisi olla moniaistisesti hyvä. Mikään aisti ei siis saa tuottaa negatiivista tuntemusta. Ympäristöstä saadaan miellyttävä ja ihmisystävällinen, kun suunnittelussa ja toteutuksessa on otettu huomioon kaikki aistit ja niiden mukaiset aistitarjoumat tasapainoisella tavalla. Aistit tulisi ottaa huomioon ympäristön suunnittelussa entistä tasa-arvoisemmin, jolloin tilakokemus olisi monipuolisempi ja tasapainoisempi. Näin voitaisiin edistää ihmisten toimintakykyä ja ympäristössä viihtymistä. (Jokiniemi 2007, 15, 145–146.)

Jenkins ym. ovat tutkineet rakennetun ympäristön aistiärsykkeiden vaikutuksia näkövammaisten toiminnallisuuteen julkisissa tiloissa. Tutkimuksen mukaan moniaistisia ympäristöjä ei koeta yksinomaan osallistumista rajoittavina tai edistävinä, vaan niiden vaikutus riippuu kontekstista. Kontekstiin voi tässä liittyä esimerkiksi aistiärsykkeiden erityispiirteet ja läheisyys, toimintojen tyyppi ja luonne sekä henkilön jäljellä oleva näkö. Kaikille käyttäjille sopivalla suunnittelulla voidaan kuitenkin lisätä julkisten tilojen esteettömyyttä. Tämä tarkoittaa juuri Jokiniemen mainitsemaa tasapainoa eri aistikokemusten välillä. (Jenkins ym. 2015, 8652–8654.)

Multisensorisella eli moniaistisella ympäristöllä voidaan tarkoittaa yksilön elinympäristön monipuolistamista erilaisilla aistiärsykkeillä. Pyrkimyksenä on rohkaista hankkimaan erilaisia aistimuksia. Rakentaessa multisensorista ympäristöä tulee huomioida sen käyttötarkoitus, käyttäjät ja käytössä olevat resurssit. Erilaisille ihmisille multisensorisella ympäristöllä on erilainen vaikutus ja sen käyttötarkoitukset ovat monimuotoiset. Erilaisia käyttömahdollisuuksia ovat esimerkiksi rentoutuminen, aistien aktivoiminen ja emotionaalisuuden kehittäminen. Multisensorinen ympäristö voidaan suunnitella esimerkiksi terapeuttiseksi ympäristöksi, jossa voidaan kehittää yksilön taitoja ja elämähallintaa. Sitä voidaan hyödyntää muun muassa haastavan käyttäytymisen vähentämisessä sekä kommunikaation ja itsemääräämisen tukemisessa. (Pagliano 1999, 11–24.)

3 ESTEETTÖMYYS

Esteettömyys tarkoittaa fyysisen, psyykkisen, sosiaalisen, kulttuurisen ja taloudellisen ympäristön toteutumista siten, että kukin meistä voi toimintakyvystään riippumatta osallistua yhteiskunnan toimintaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Osalle ihmisistä esteettömyys on välttämätöntä toimivan arjen kannalta. On todettu, että väestön nopean ikääntymisen vuoksi esteettömän ympäristön tarve kasvaa edelleen: vuoteen 2030 mennessä yli 85-vuotiaiden määrän arvioidaan kaksinkertaistuvan ja yli 65-vuotiaiden määrän kasvavan 480 000 henkilöllä. Esteettömät ja toimivat ratkaisut ovat kuitenkin jokaiselle eduksi: ne helpottavat ympäristössä liikkumista ja toimimista. (Hakala & Id-Korhonen 2016, 7; Ruskovaara 2009, 7.)

3.1 Esteetön toimintaympäristö

Perinteinen näkemys esteettömästä toimintaympäristöstä tarkoittaa sitä, ettei siinä ole liikkumisen esteitä. Tällaisia esteettömiä ratkaisuja ovat esimerkiksi riittävän väljät ovi- aukot, kulkuväylät ja tilat; loivat luiskat, kynnyksettömyys sekä hissit tarpeellisissa paikoissa. Tämän lisäksi kuulemisen ja näkemisen esteettömyys on tärkeä osa fyysisen ympäristön toimivuutta. (Ruskovaara 2009, 7.) Esteettömyyteen liittyy erilaisia suosituksia, määräyksiä ja ohjeita, joista kerrotaan tarkemmin luvussa 3.3.

Esteettömyyttä ohjaavien määräyksien ja ohjeiden lisäksi ympäristön toimivuus perustuu aina ihmisen omaan näkemykseen ja kokemukseen. Ihmisen oma käsitys voi myös olla erilainen kuin ulkopuolisen näkemys. Tämä johtuu siitä, ettei ulkopuolinen arvioija voi useinkaan olla tietoinen yksilön tarpeista, elämäntavasta ja arvoista. Kun halutaan arvioida kattavasti sitä, miten ympäristö tukee ja rajoittaa toimintaa ja mahdollistaa mielekkäiden ja merkityksellisten asioiden toteutumisen elämässä, ympäristön esteettömyyttä arvioidaan käyttäjän tarpeisiin peilaten. Toimintaterapia tarjoaakin monia hyviä välineitä, joiden avulla voidaan selvittää ihmisen toimintakykyä ja näin saada tietoa ympäristön arvioinnin perustaksi. (Suominen-Romberg 2011, 11; Koskinen 2011, 31.)

Hitch ym. (2012, 376, 379–382) käyttävät tutkimuksessaan esteettömyyteen liittyvää käsitettä Universal design. Tämä viittaa ajatukseen, että rakennettu ympäristö olisi hyvä suunnitella alun alkaen kaikille käyttäjille sopiviksi. Näin tilat palvelisivat erilaisten ihmisten tarpeita kaikissa elämänvaiheissa, ilman muutostöiden tarvetta tai tietynlaista

käyttäjien stigmaa. Suunnittelussa on hyvä hyödyntää toimintaterapeutin asiantunte-
musta, joka liittyy esimerkiksi tilojen toimivuuteen ja yksilöllisiin eroihin esimerkiksi ter-
veydentilan vuoksi. Kirjoittajien mukaan toimintaterapeutin työpanosta tulisivatkin käyttää
heti tilojen suunnittelun alkuvaiheessa, kun tutkimuksen perusteella tämä kutsutaan
usein muokkaamaan valmista suunnitelmaa. Suunnitteluun keskittyminen muuttaa toi-
mintaterapeutin työn fokuksa yksilöllisestä ja hoitoon liittyvästä painotuksesta kohti koko
väestöä huomioivaa ja sen asiaa ajavaa perspektiiviä.

3.2 Aistiesteettömyys

Kun perinteinen käsitys fyysisestä esteettömyydestä tarkoittaa Ryhlin (2010, 110–112,
119–120) mukaan jokaiselle taattua fyysistä pääsyä tilaan, aistiesteettömyys puoles-
taan antaa jokaiselle mahdollisuuden viipyä tilassa, kokea ja osallistua. Aistiesteettö-
myys onkin tärkeä esteettömyyttä täydentävä käsite. Aistiongelmiin ja rakennetun ymp-
päristön suunnitteluun liittyvä tutkimus on Ryhlin mukaan usein rajoittunut tilassa liik-
kumiseen ja kommunikaatioon. Myös tilan tasapainoinen suunnittelu aistien kannalta ja
pääsy erilaisiin aisteihin liittyviin ominaisuuksiin tilassa on kuitenkin tärkeää esimerkiksi
näkö- ja kuulovammaisille. Näin käyttäjillä on mahdollisuus saada kokonaisvaltainen
kokemus tilan arkkitehtuurista ja käytettävyydestä.

Toimintaympäristönä aistiesteetön ympäristö on hyvin suunniteltu, toteutettu ja siinä on
huomioitu kaikki aistit tasapainoisella tavalla. Tällöin ympäristö on miellyttävä ja ihmis-
ystävällinen. (Jokiniemi 2007, 148.) Aistiesteetön ympäristö ei tarkoita aistien passi-
voimista. Pikemminkin aistiesteettömän ympäristön voi kokea monen eri aistin avulla.
Aistiesteettömässä ympäristössä on erityisesti huomioitu valaistus, akustiikka sekä
väri- ja materiaalivalinnat.

Yksilön kannalta aistiesteettömyys tarkoittaa helppoutta toimia tilassa ja ympäristössä.
Aistiesteettömyydessä on huomioitu näkemisen, kuulemisen sekä kommunikoinnin
helppous. Yksilökohtaisesti aistiesteettömyyttä mietitään ympäristössä niin miellyttä-
vien kuin negatiivisten aistiärsykkeiden osalta. Miellyttäviä aistiärsykeitä lisäämällä
voidaan aktivoida yksilön toimintaa. Toisaalta negatiivisia aistiärsykeitä poistamalla tai
vähentämällä voidaan pyrkiä hallitsemaan esimerkiksi henkilön haastavaa käytöstä.
Aistiesteettömässä ympäristössä toimintamme on tasavertaista muiden ihmisten kans-
sa riippumatta toimintakyvystämme. (Esteettömyystiedon keskus 2016.) Tässä työssä
käytämme jatkossa aistiesteettömyys-käsitettä.

3.3 Esteettömyyteen liittyvät määräykset ja ohjeet

Esteettömyyteen liittyvillä suosituksilla, määräyksillä ja ohjeilla pyritään esteettömään, kaikille soveltuvaan ympäristöön. Ensimmäisen kerran esteettömyys on huomioitu suomalaisessa lainsäädännössä vuonna 1973. (Esteettömyystiedon keskus 2016). Tällä hetkellä vaatimuksia esteettömälle rakentamiselle asettavat perustuslaki, (yhdenvertaisuuslaki 6 §, syrjinnänkielto 8 §, 9. artikla: Esteettömyys) maankäyttö- ja rakennuslaki (5 § Alueiden käytön suunnittelun tavoitteet, 117 § Rakentamiselle asetettavat vaatimukset, 167 § 2 mom. Ympäristönhoito Maankäyttö- ja rakennusasetus, 53 § Liikumisesteetön rakentaminen) sekä Suomen rakentamismääräyskokoelmat (osat F1, F2 ja G 1). Eritoten julkisten rakennusten tulee olla yhdenvertaisuuden näkökulmasta kaikkien saavutettavissa. (Ruskovaara 2009, 8.) Määräyksillä tavoitellaan esteetöntä ja toimivaa ympäristöä, mutta asetukset eivät ole kovin yksityiskohtaisia. Rakentajan päättäväksi jää, toimiiko hän vähimmäis- vai enimmäismääräysten mukaisesti. Erityisesti suurelle käyttäjämäärälle tarkoitettujen tilojen tulee olla esteettömyydeltään korkeatasoisia. Tällaisia tiloja ovat esimerkiksi uimahallit, kirjastot, vanhusten palvelutalot ja koulut. (Ruskovaara 2009, 8–9.)

Rakennusmääräysten lisäksi muita suosituksia, ohjeita ja esimerkkiratkaisuja esteettömän ympäristön luomiseen löytyy muun muassa seuraavista lähteistä: ARVI-Asunnon arviointimenetelmä (2005), Esteetön rakennus ja ympäristö, suunnitteluopas (2007); Esteettömiä ratkaisuja (2006); Esteettömän ympäristön suunnitteluohjekortit 1–8 ja Esteettömyyskriteerit; Palvelutalojen valaistus, suunnitteluohjeita ikääntyneiden asuinympäristöön (2007) sekä RT-kortisto. (Ruskovaara 2009, 9.)

3.4 Toimintaterapeuttien käyttämiä arviointistrategioita

Ainsworth ja de Jonge esittelevät teoksessaan useita arviointistrategioita, joita toimintaterapeutti voi käyttää kootakseen tietoa asiakkaasta sekä tämän toiminnallisesta suoriutumisesta toimintaympäristössään: Epävirallisen haastattelun tai keskustelun avulla voidaan terapiasuhteen aluksi luoda kumppanuutta ja kaksisuuntaista kommunikaatiota terapeutin ja asiakkaan välille. Näin voidaan saavuttaa asiakkaan luottamus ja saada tietoa liittyen esimerkiksi asiakkaan kokemuksiin, huolenaiheisiin ja tavoitteisiin. Toisaalta epävirallista haastattelua voidaan käyttää terapian kuluessa jatkuvasti, jotta saadaan selville tietoa asiakkaan kokemuksista ja huolenaiheista. Strukturoitu haastat-

telu, jossa voidaan käyttää lomakkeita tai tarkistuslistoja, puolestaan tarjoaa toimintaterapeutille kehykset, joiden puitteissa terapeutti voi kerätä tarkkaa tietoa esimerkiksi asiakkaan kyvystä tehdä päivittäisiin toimintoihin liittyviä asioita toimintaympäristössään tai kodin ominaisuuksista. Erilaiset tarkistuslistat ovat avuksi tunnistettaessa ympäristöstä mahdollisia riskejä tai esteitä esimerkiksi tiettyyn asiakasryhmään kuuluville ihmisille. (Ainsworth & de Jonge 2010, 121–123.)

Havainnoinnin avulla terapeutti kerää tietoa asiakkaan suoriutumisesta omassa toimintaympäristössään ja tunnistaa tekijöitä, jotka vaikuttavat tähän. Pohjana keskustelulle vamman tai terveydentilan vaikutuksista kotielämään voi toimia yleinen havainnointi. Toimintaterapeutti voi myös havainnoida asiakasta suorittamassa tiettyä toimintaa ympäristössä, jonka ongelmallisuus on selvinnyt esimerkiksi alkuhaastattelussa. Terapeutti voi tällöin havainnoida esimerkiksi suorituksen onnistumista, itsenäisyyttä ja turvallisuutta. Standardoitujen arviointimenetelmien käytön hyödyksi opas taas toteaa niiden avulla kerätyn tiedon kattavuuden, luotettavuuden ja johdonmukaisuuden. Näitä käytettäessä myös intervention tehokkuuden arviointi on helpompaa. Esimerkki standardoidusta arviointimenetelmästä on tässä työssä esitelty Housing Enabler. (Ainsworth & de Jonge 2010, 123–128.)

Esteettömyyden arvioimiseen voi toimintaterapeutin työssä liittyä myös menetelmiä, joita ei varsinaisesti pidetä esteettömyyden arviointimenetelminä, esimerkiksi työroolia arvioiva haastattelu, Worker Role Interview (WRI). Sen tarkoituksena on tunnistaa ne psykososiaaliset ja ympäristöön liittyvät tekijät, jotka voivat vaikuttaa vajaakuntoisen työntekijän kykyyn palata työhön. Ympäristöön liittyen haastattelussa selvitetään asiakkaan käsitys fyysisestä ja sosiaalisesta työympäristöstään. (Veloza ym. 1998, 13–14.) Tässä voi ilmetä myös esteettömyyteen liittyviä asioita.

3.5 Työkaluja esteettömyyden kartoittamiseen

Esteettömyyden kartoittamiseen tarkoitetut työkalut ovat arvokkaita välineitä, kun ympäristöä halutaan kehittää ja mahdollistaa kaikkien ihmisten toiminta ympäristössä. Niiden avulla voidaan selvittää ympäristön parantamiseen tarvittavat toimenpiteet tai niitä voidaan käyttää apuna jo suunnitteluvaiheessa. (Ruskovaara 2009, 11.) Esteettömyyttä voidaan kartoittaa ja arvioida monin eri tavoin ja monilla eri osa-alueilla. Näitä

voivat olla esimerkiksi työ, ympäristö ja infrastruktuuri, asuminen ja koti, opiskelu tai Internet. Menetelmän valintaan vaikuttaa tiedon tarve ja käyttötarkoitus. Alla kerrotaan joitakin esimerkkejä esteettömyyden arvioimiseen tarkoitetuista menetelmistä. Näitä ovat ESKEH-projektin luoma rakennetun ympäristön esteettömyyskartoitusmenetelmä, Housing Enabler -arviointimenetelmä, RT Esteettömyystieto -palvelu sekä It-ARVI. Nämä kaikki voivat toimia toimintaterapeutin työvälineinä esteettömyyttä kartoitettaessa.

3.5.1 ESKEH

Invalidiliiton ESKEH-projekti on tuottanut rakennetun ympäristön esteettömyyden kartoitusmenetelmän, joka tarjoaa käytettäväksi objektiivisen, yhteismitallisen ja yleisesti hyväksytyyn menetelmän esteettömyyden kartoittamiseen. Periaatteena menetelmässä on tarkastella esteettömyyttä laajasti tilojen kaikkien käyttäjien näkökulmasta. Kartoituksessa selvitetään liikkumisen lisäksi myös aistinvaraista toimintaa tiloissa. Näihin toimintoihin lukeutuvat esimerkiksi tilojen hahmottaminen, opasteiden lukeminen ja ymmärtäminen, kommunikointi ja kuuleminen tilassa. Kartoituksessa huomioidaan myös tiloissa tapahtuva toiminta asioimisen ja työskentelyn näkökulmasta. (Esteettömyystiedon keskus 2016.)

Projekti tuotti lomakkeita niin julkisten rakennusten kuin katu- ja viheralueiden kartoittamiseen. Lomakkeiden käyttökohteet ovat monipuolisia. Kohteina voivat olla erikokoiset ja eri käyttötarkoituksiin rakennetut tilat kuten koulut, kirjastot, uimahallit ja toimistot tai erilaiset esteettömät reitit ja alueet suojateistä leikkialueisiin. (Esteettömyystiedon keskus 2016.)

Esteettömyyskartoituslomakkeet sisältävät rakennuksen sisätilojen kartoittamiseen 21 lomaketta ja ulkoalueiden kartoittamiseen 8 lomaketta sekä yhden perustietolomakkeen. Perustietolomakkeeseen täytetään kartoituksen lähtötiedot, yhteys henkilöiden ja tiedonkerääjien yhteistiedot. Rakennuksessa käydään läpi saapuminen kohteeseen, piha-alue, sisäänkäynti, opastus, liikkuminen ja toimiminen eri kerroksissa sekä kulkuyhteydet kerrosten välillä. Myös eri saapumismahdollisuudet kohteeseen ja kulkureitit sisätiloissa oleviin huoneisiin kartoitetaan ja kirjataan ylös. Kulkureitillä olevat tasoerot huomioidaan ja hissi sekä porrasvaihtoehdot kartoitetaan. Kaikki kartoituslomakkeet ovat täytettävissä suoraan Excel-taulukkoon ja ne löytyvät kokonaisuudessaan Helsinki kaikille -sivustolta. (Esteetön.fi 2016.) Esteettömyyttä voidaan kartoittaa myös esimer-

kiksi esteettömyyskierroksella, jolla muun muassa suunnittelijat, alueen asukkaat ja eri tavoin liikkumis- tai toimimisesteiset henkilöt kulkevat ennakkoon suunnitellun reitin ja keskustelevat havaituista ongelmista. (Ruskovaara 2009, 7–9.)

OIVA-työkalu on SAMK:in Esteettömyys ja saavutettavuus -tutkimusryhmän kehittämä työkalu esteettömyyden arviointiin ja raportointiin. Se sisältää Julkisen ympäristön esteettömyyskartoitus ESKEH:n lisäksi lomakkeet kahteen eri esteettömyyskartoitukseen: Liikuntatilojen esteettömyyskartoituslomake sekä *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden*. (Satakunnan ammattikorkeakoulun Esteettömyys ja saavutettavuus -tutkimusryhmä 2016.)

ESKE:n rakennetun ympäristön esteettömyyskartoitusmateriaalia on hyödynnetty esimerkiksi Omassa kodissa -hankkeen asuinolojen arviointilomakkeen pohjana. Tässä kehitettiin kuntia varten integroiva toimintamalli ikääntyneiden kotona asumisen edistämiseen. Mallissa pyritään edistämään asunnon korjaustarpeen arviointia sekä korjausten käynnistämistä hyvinvointia tukevien kotikäyntien ja palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä. (Hakala & Id-Korhonen 2016, 17.)

3.5.2 Housing Enabler -arviointiväline

Housing Enabler -arviointiväline on tarkoitettu erityisesti toimintaterapeuttien käytettäväksi, vaikka sen käytöstä hyötyvät myös muut ammattiryhmät. Toimintaterapeutit voivat käyttää Housing Enabler -arviointivälinettä esimerkiksi kliinisessä työssä, työn laadun kehittämisessä tai tutkimuksessa. Housing Enabler koostuu kolmesta eri osiosta. Ensimmäisessä osiossa käsitellään yksilön tai ryhmän taustatietoja ja asumismuotoja sekä arvioidaan yksilöllisen toimintakyvyn rajoituksia yhdistäen haastattelua ja havainnointia. Tuloksena arvioinnista saadaan asiakkaan toimintakykyprofiili. Toisessa osiossa kartoitetaan yksityiskohtaisesti asuinympäristöä, johon sisältyy ulkotilat, sisäänkäynti, sisätilat ja opastus/viestintä. Näistä osioista arvioija valitsee ne, joilla on merkitystä asiakkaalle tai ryhmälle. Kolmannessa osiossa lasketaan ennalta määrätyt pisteet ympäristön eri arviointikohteille. Näin saadaan ympäristön esteellisyyttä kuvaava kokonaispistemäärä. Mitä korkeammat pisteet kartoituksen tuloksena saadaan, sitä suurempia esteettömyysongelmat ovat. (Iwarsson & Slaug 2008, 15, 20, 24.)

Arviointivälineiksi Housing Enablerissa tarvitaan käsikirja, arviointilomakkeet ja mitta. Housing Enabler on käytettävissä myös tietokoneohjelmana. Arviointilomakkeita voi-

daan tarvittaessa kopioida käsikirjasta tai tilata omakustannehintaan S. Iwarssonilta. Käytettäessä tietokoneohjelmaa lomakkeet voidaan tallentaa ja tulostaa. Housing Enabler -arviointivälinettä on pyritty kehittämään järjestelmällisesti ja lisäksi sen luotettavuutta on testattu. Tulokset osoittivat, että Housing Enabler on joko hyvin luotettava tai erittäin luotettava. (Iwarsson & Slaug 2008, 20, 30.)

3.5.3 RT Esteettömyystieto -palvelu

RT Esteettömyystiedon internet-sivustolta löytyy palvelu, joka helpottaa, nopeuttaa ja parantaa suunnittelutyötä, kun tavoitteena on asuinympäristön esteettömyys. Palvelu on ilmainen ja se tarjoaa kohdekohtaisen tarkistuslistan esteettömyysvaatimuksista sekä ohjeita esteettömän ympäristön suunnitteluun. Tarkistuslistoja käytetään esimerkiksi Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen (ARA) tukipäätöksissä. Lisäksi ARA:n rakennusvalvonta hyödyntää listoja rakennusten rakennusvaiheessa. (RT Esteettömyystieto 2016.)

Palvelu sisältää kootusti henkilöitä ja tiloja koskevia lakisääteisiä esteettömyysvaatimuksia. Näitä ovat esimerkiksi asuintiloissa kylpyhuoneen vaatimukset, ulkotiloissa kulkuväylien vaatimukset, ryhmäkodeissa henkilökunnan tilojen vaatimukset, yhteistiloissa hissien sekä yleisesti pintamateriaalien, valaistuksen ja turvallisuuden vaatimukset. Palvelu sisältää myös tarkistuslista-työkalun, RT-suunnitteluohjeita, esteettömiin kohteisiin sopivia rakennustuotteita ja esteettömiä malliratkaisuja materiaalivalintoihin. Palvelun taustalla toimivat Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus, Sosiaali- ja Terveystieteiden tutkimuskeskus ja rakentamisen instituutti (Sotera) sekä Rakennustieto Oy. (RT Esteettömyystieto 2016.)

3.5.4 It-Arvi

It-Arvi on olemassa olevan rakennuskannan sähköinen arviointityökalu, jonka voi ladata omalle tietokoneelle. Arviointityökalu on kehitetty yhteistyössä Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulun ja Kokkolan yliopistokeskuksen kanssa. Sen avulla arvioidaan asuinkohteen esteettömyyttä alkaen sisäänkäynnistä, mukaan lukien kaikki huoneetilat. (ARA 2014.)

Sovelluksessa vastataan kysymyksiin, jotka liittyvät asunnon esteettömyyteen, normien ylityksiin tai alituksiin sekä parannusehdotuksiin. It-Arvi soveltuu erityisesti jo olemassa olevien kohteiden arviointiin mutta sitä voidaan käyttää hyväksi myös uudishankkeissa. It-Arvin voi ladata omalle tietokoneelle osoitteesta [http://www.ara.fi/fi-FI/Rahoitus/Tukien_ehdot_ja_suosituksset/Laatutavoitteet/Esteettomyden_arviointi/itArvi_tyokalu_esteettomyden_arviointii\(600\)](http://www.ara.fi/fi-FI/Rahoitus/Tukien_ehdot_ja_suosituksset/Laatutavoitteet/Esteettomyden_arviointi/itArvi_tyokalu_esteettomyden_arviointii(600)). (ARA 2014.)

3.6 Aistiesteettömyyden kartoittaminen

Yksi osa esteettömyyttä on aistien huomiointi. Tähän kuuluu tietoisuus erilaisista aistiärsytyistä tuottavista sekä aisteille erityisen miellyttävistä tekijöistä tilassa ja tätä kautta tilojen muokkaaminen entistä aistiystävällisemmiksi. Näiden kartoitukseen Satakunnan ammattikorkeakoulu, Autismi- ja Aspergerliitto, Suomen erityisherät ry sekä muut verkostot ovat kehittäneet tarkistuslistan. (Autismi- ja Aspergerliitto 2014.) Toimintaterapeutin työhön kuuluu usein esteettömien ratkaisujen suunnittelu ja toteuttaminen. Lisäksi toimintaterapeutti voi työssään kohdata esimerkiksi aistien toimintaan ja aistitiedon käsittelyyn liittyviä ongelmia. Tätä taustaa vasten tarkistuslista voi olla hyödyllinen väline toimintaterapeutin työssä.

Tarkistuslistassa aistiympäristön kartoittaminen etenee neljän aistialueen kautta. Nämä ovat kuulo, näkö, tunto sekä hajuaisti. Kuhunkin aistiin liittyen arvioidaan erikseen häiritsevät tai huomion vievät, voimakkaat sekä miellyttävät aistimukset ja niiden lähteet. Kuuloaistiin liittyen huomioidaan myös tilan yleinen akustiikka, taustääänet tai tilan hiljaisuus. Näköaistiin liittyvät huomioitavat muut asiat ovat syvyyden hahmottamista vaativat paikat, ohjaavat viivat, selkeyttävät opasteet ja tilan koko käyttötarkoitukseen nähden. Tuntoaistiin liitetään häiritsevien, miellyttävien ja voimakkaiden aistimusten ja niiden lähteiden lisäksi vielä värisevää tai tärisevää tuntemusta tuottavat asiat. Hajuaistiin liittyen kartoitetaan erilaisia tuoksun lähteitä, esimerkiksi käytetyt materiaalit tai ilmastoinnin kautta tulevat hajut. Lopuksi arvioidaan kuormitustekijöiden yhteisvaikutusta ja sitä, onko kohteessa aistien näkökulmasta rauhallista tilaa. (Tilojen esteettömyyskartointus aistit huomioiden 2014.)

Myös Yhdysvalloissa on kehitetty uusi työkalu, The Classroom Sensory Environment Assessment (CSEA). Sen avulla opettajat ja toimintaterapeutit voivat arvioida koululuokan aistiympäristön vaikutusta oppilaiden käyttäytymiseen ja oppimiseen. Arvioinnissa keskitytään erityisesti lapsiin, joilla on autismin kirjon häiriö. Koululuokka on ympäristö,

jossa yhdistyy monenlaisia aistikokemuksia. Tällaisia ovat esimerkiksi kirkas valaistus, seinille ripustetut asiat ja luokassa liikkuvat ihmiset. Esteettömyyden arviointiin on saatavilla lukuisia arviointimenetelmiä, joissa usein keskitytään fyysisiin rajoitteisiin. CSEA:n kehittäjät kaipasivat aistiesteettömyyden arviointiin menetelmää, jossa pohjalla olisi A. J. Ayresin sensorisen integraation teorian näkökulma. Työkalua kehitetään toimintaterapeutin ja opettajan yhteistyön tueksi edistämään oppilaiden toiminnallisuuden tukemista sekä ympäristön muokkaamista. CSEA:ssa huomioidaan erikseen näkö, kuulo, tunto, liike, haju ja maku. Testissä opettajat arvioivat 161 erilaista aistikokemusta sen mukaan, miten usein nämä esiintyvät ja miten voimakkaita aistikokemukset ovat. (Miller & Kelleher 2015, 1–3, 6.)

4 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, millaisia arviointimenetelmiä toimintaterapeutit käyttävät arvioidessaan asiakkaiden toimintaympäristöjen esteettömyyttä sekä millaisia kehitysideita toimintaterapeutit voisivat antaa *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistaan.

Perehdymme työssämme seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

Miten toimintaterapeutit huomioivat esteettömyyttä työssään?

Mitä menetelmiä he käyttävät esteettömyyden kartoittamiseen?

Huomioivatko he esteettömyydessä myös eri aistitoimintojen vaikutuksen yksilön toimintakykyyn?

Ovatko toimintaterapeutit tutustuneet/käyttäneet *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistaa?

Miten tarkistuslistaa voisi edelleen kehittää toimintaterapian näkökulmasta?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä työssä tutkimusmenetelmänä on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Tutkimuksessa pyritään kuvaamaan ja selvittämään erilaisia toimintaterapeuttien käyttämiä keinoja arvioida esteettömyyttä ja aistiesteettömyyttä, ymmärtämään heidän näkökulmaansa aiheeseen sekä mahdollisesti etsimään uusia näkökulmia aistiesteettömyyteen. Näitä tavoitteita edistää laadulliselle tutkimukselle tyypillinen aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu (Hirsjärvi ym. 2009, 164).

5.1 Tutkimuksen tiedonantajat

Opinnäytetyön tiedonantajina toimivat suomalaiset toimintaterapeutit, joilta kerättiin tutkimuskysymyksiin liittyvää tietoa kyselyn – ja osalta kyselyyn vastanneista myös tarkemman haastattelun – avulla. Kyselylomake lähetettiin Suomen Toimintaterapeutiliiton Toinet-sähköpostilistalle, sillä tätä kautta oli mahdollista tavoittaa monipuolisesti toimintaterapeutteja ympäri Suomen. Kun kyselyn vastaajamäärä näytti jäävän pieneksi, lähetimme kyselyn lisäksi erikseen valituille toimintaterapeuteille, joiden oletimme olevan työssään tekemisissä myös aisteihin liittyvien ongelmien kanssa ja näin sopivan vastaajiksi. Saimme kyselyyn kuusi vastausta Toinet-listan kautta ja kaksi vastausta henkilökohtaisten kontaktien kautta, eli yhteensä kahdeksan vastausta.

5.2 Aineistonkeruu

Opinnäytetyön aineistonkeruumenetelmäksi valikoitui verkkokysely, sillä se on selkeä, tehokas ja johdonmukainen tapa kerätä tietoa tutkittavilta. Lisäksi verkkokysely antoi toimintaterapeuteille mahdollisuuden tutustua aistiesteettömyyden kartoituslomakkeeseen rauhassa ja vastata kysymyksiin silloin, kun omaan aikatauluun sopi. Omassa rauhassa kirjoitettujen vastausten sisältöön ei näin ollen vaikuttanut tutkimuksen tekijän läsnäolo. Kyselyn tarkoituksena oli muodostaa käsitys toimintaterapeuttien tutkimuskysymyksiin liittyvistä näkemyksistä ja kokemuksista.

Kyselyn laatimisen pohjana käytimme aihepiiriin liittyvää kirjallisuutta sekä *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistaa. Haimme tietoa esteettömyyden, aistien ja ympäristön vaikutuksesta ihmisen toimintakykyyn toimintaterapian näkökul-

masta. Tämän jälkeen laadimme sähköpostitse lähetettävän verkkokyselyn. Suurin osa kyselymme kysymyksistä on avoimia kysymyksiä, sillä ne mahdollistavat parhaiten perusteltujen mielipiteiden ja ideoiden keräämisen tutkimusjoukolta (Valli 2015,106). Avoimet kysymykset antavat henkilölle mahdollisuuden vastata niin, että tietoa saadaan pintaa syvemmältä.

Pilottitutkimuksen avulla voidaan varmistaa kyselyn toimivuus, ja samalla se antaa mahdollisuuden kyselyn analysointiin ja kysymysten korjaamiseen (Hirsjärvi ym. 2009, 204). Ennen varsinaisen tutkimuksen tekoa kyselylomake esiteltiin tutkimussuunnitelmaseminaarin osallistujille ja toimeksiantajalle. Lisäksi kyselyn toimivuutta testattiin eräällä toimintaterapeutilla. Saadun palautteen perusteella kysely muokattiin toimivampaan muotoon. Kysely ja linkki *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistaan lähetettiin tutkimusjoukolle sähköpostitse helmikuussa 2016. Saateviestissä avasimme lyhyesti käsitettä aistiesteettömyys ja kerroimme tämän kartoituksen tarkoitetusta työkalusta. Esitimme saateviestissä toiveen saada ottaa yhteyttä vastaajiin, jos tarvetta tarkentaviin kysymyksiin ilmeni.

Haastattelua voidaan käyttää tiedonkeruumenetelmänä, jos halutaan esimerkiksi selvittää ja syventää saatavia tietoja tai pyytää perusteluja esitellyille mielipiteille (Hirsjärvi ym. 2009, 205). Kyselyn vastausten käsittelyn jälkeen päädyimme tekemään tarkentavan puhelinhaastattelun niille neljälle vastaajalle, jotka olivat antaneet tähän suostumuksensa kyselylomakkeessa. Kyselyssä saatuja tietoja täydennettiin toimintaterapeuttien usein käyttämien arviointikeinojen, havainnoinnin ja haastattelun, osalta. Halusimme tarkempia tietoja siitä, mihin toimintaterapeuttien tekemä havainnointi ja haastattelu perustuvat – onko käytössä joitakin kriteerejä arvioinnin pohjana – ja painottuuko toimintaterapeuttien arvioinnissa subjektiivinen vai objektiivinen näkökulma esteettömyyteen. Samalla haastattelujen aikana voitiin esittää tarkentavia kysymyksiä toimintaterapeuttien kertoman pohjalta.

Haastattelut tehtiin maaliskuussa 2016 puhelimitse teemahaastatteluina, joista kukin kesti 10–25 minuuttia. Teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit ovat tiedossa, mutta kysymysten tarkka muoto ja järjestys puuttuu (Hirsjärvi ym. 2009, 208). Haastatteluissa toimintaterapeutit saivat avointen kysymysten ohjaamina melko vapaasti kertoa esteettömyyden kartoittamiseen, havainnointiin ja haastatteluun liittyvistä käytännöistään ja ajatuksistaan.

Haastatteluita ei tallennettu, koska ne tehtiin puhelimitse. Haastatteluista tehtiin muistiinpanoja puhelun aikana, ja ne muutettiin jälkepäin tekstimuotoon peruslitteroinnin avulla. Tässä jätettiin täytesanat, toistot, kesken jääneet sanat ja muu aiheen kannalta epäolennainen tieto pois, ja litteroitiin vain keskeisesti aiheeseen liittyvä sisältö.

5.3 Tutkimusaineiston analyysi

Tutkimusaineistoa analysoitiin aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn, jossa edetään empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä. Sen ensimmäinen vaihe on aineiston pelkistäminen eli redusointi. Siinä analysoitava informaatio pelkistään siten, että tutkimukselle epäolennainen informaatio karsitaan pois. Aineiston klusteroinnissa eli ryhmittelyssä pelkistetyt ilmaukset ryhmitellään sisällön mukaan. Kolmas vaihe on aineiston käsitteellistäminen eli abstrahointi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 109–112.)

Tutkimusaineistoa analysoitaessa toimintaterapeuttien vastaukset pelkistettiin niin, että vain olennaisin informaatio jäi jäljelle. Pidemmät vastaukset pelkistettiin mahdollisuuksien mukaan lyhyiksi ilmauksiksi tai sanoiksi, esimerkiksi erään toimintaterapeutin vastaus "*Haastattelemalla, pyytämällä kuvaamaan ko. ympäristöä ja omaa kokemusta toimimista mahdollistavista/haittaavista tekijöistä*" pelkistettiin ilmaukseksi "*haastattelu*". Useisiin eri tutkimuskysymyksiin liittyviä vastauksia pilkottiin tarvittaessa osiin. Pelkistetyt vastaukset ryhmiteltiin Excel-tilukoon tutkimuskysymyksiin liittyvien teemojen mukaisesti. Näin vastausten vertailu keskenään ja kokonaisuuden hahmottaminen helpottui. Toisaalta myös alkuperäiset pelkistämättömät vastaukset ryhmiteltiin saman tapaan ja niistä korostettiin tärkeimmät kohdat. Tämä palveli tutkimuskysymyksiä valaivien sitaattien esiin nostamista. Lopuksi tutkimusaineiston luokituksia yhdisteltiin tarpeen mukaan yleisempien johtopäätösten tekemistä varten.

6 TUTKIMUSTULOKSET

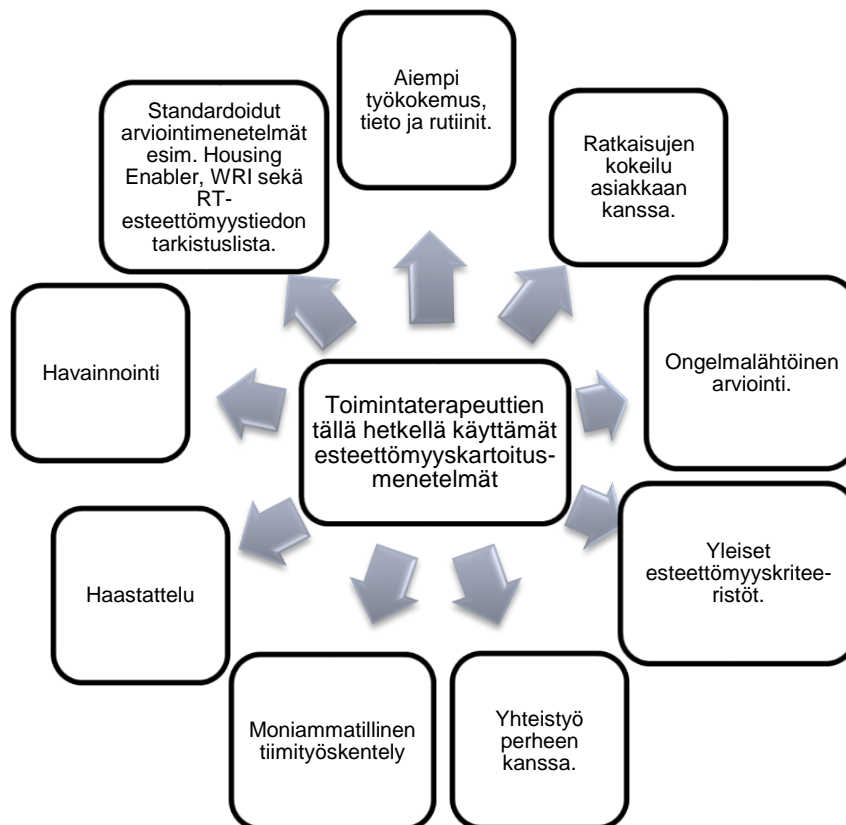
6.1 Esteettömyyden arvioiminen toimintaterapeutin työssä

Työssä aiemmin esitelty Terapeuttisen voiman malli kertoo asiakkaan toimintaympäristöön vaikuttamisen olevan yksi tärkeä toimintaterapian muoto: toimintaterapeutit arvioivat esteettömyyttä muun muassa silloin, kun he haluavat selvittää ympäristön soveltuvuutta tietyn asiakkaan tarpeisiin. Kaikki kyselyyn vastanneet toimintaterapeutit kertoivatkin joko arvioivansa tai ainakin jonkin verran arvioineensa asiakkaiden toimintaympäristöjen esteettömyyttä. Kyselyn perusteella esteettömyyttä arvioidaan joko kotikäyntien yhteydessä tai asiakkaan kanssa keskustellen ja tätä havainnoiden. Yksi toimintaterapeutti kertoo tehneensä joskus myös työpaikkakäyntejä.

Niin kyselyn kuin myös työssä aiemmin esiteltyjen Inhimillisen toiminnan mallin sekä American Occupational Therapy Associationin (AOTA) näkemysten perusteella on nähtävissä sama lopputulos: toimintaterapeutin työhön kuuluu olennaisena osana sen huomioiminen, miten ympäristö ja konteksti voisivat parhaiten tukea asiakkaan toiminnallista osallistumista. Esimerkiksi Inhimillisen toiminnan mallin avulla toimintaterapeutti voi kokonaisvaltaisesti ja asiakaslähtöisesti tarkastella ihmisen toiminnallista käyttäytymistä eri tilanteissa ja ympäristöissä. AOTAn näkemyksen mukaan toimintaterapeutti arvioi teorian, näytön, omien tietojensa sekä asiakkaan toiveiden, arvojen ja toiminnallisen suoriutumisen perusteella interventioympäristön, asiakkaan toimintaympäristön ja kontekstin vaikutusta asiakkaan toiminnalliseen suoriutumiseen. Toimintaterapeutin asiantuntemus on tärkeää asiakkaan terveyden tukemiseksi ja tälle merkityksellisiin toimintoihin osallistumisen edistämiseksi. (AOTA 2015, 1.)

6.1.1 Esteettömyyden arviointimenetelmät

Toimintaterapeuttien vastauksissa esiintyvät kaikki luvussa 3.4 esitellyt esteettömyyden arviointimenetelmät: haastattelu, havainnointi, tarkistuslistat sekä standardoidut arviointimenetelmät. Tutkimustuloksissa esiin nousseet arviointimenetelmät on havainnollistettu kuviossa 1.

Kuvio 1. Toimintaterapeuttien käyttämät esteettömyyskartoitusmenetelmät tutkimustulosten perusteella.

Esteettömyyden kartoittamiseen käytetyistä menetelmistä lähes jokainen vastaaja mainitsee havainnoinnin, jossa on kyse systemaattisesta tarkkailusta. Havainnoinnin avulla tarkkailemme ympäristöämme ja keräämme tietoa siitä, mitä siellä todella tapahtuu. Havainnointi pyritään tekemään ja tallentamaan apukeinoja käyttäen erittäin tarkasti ja systemaattisesti. Apukeinoina voivat olla esimerkiksi erilaiset tarkistuslistat, joihin havainnoija tekee merkintöjä havainnoistaan. (Hirsjärvi ym. 2009, 199, 202.)

Kyselyn vastausten perusteella havainnointiin kuuluu ympäristön havainnointi sekä asiakkaan itsenäisen ympäristössä liikkumisen ja muun ympäristössä toimimisen arviointi. Osa vastaajista voi käyttää itse tehtyä muistilistaa havainnoinnin apuna:

"Kotikäyntien yhteydessä on käyty läpi kaikki keskeiset kulkureitit ja arkitoimintoihin liittyvät tilat (eteinen, pesutilat, keittiö) ja antanut tarvittaessa ohjeet muutosten tekemiseen." "Havainnoimalla ympäristöä ja asiakkaan toimimista omassa ympäristössään, apuna välillä itse tekemäni muistilista."

Esteettömyyden arviointia voidaan tehdä myös moniammatillisena yhteistyönä. Tällöin voidaan työskennellä esimerkiksi puusepän, sosiaalityöntekijän tai fysioterapeutin kanssa:

"Lähinnä kodin muutostyöarviointeja esim. kynnykset, käsijohdepuutokset, henkilökohtaisen porrashissin suositustarve hissittömään kerrostaloon. Arviointikäynnit yhdessä fysioterapeutin ja/tai sosiaalityöntekijän kanssa jolloin paikalla ollut myös asiakas ja mahdollisesti hänen läheisensä."

Useampi vastaaja kertoo käyttävänsä menetelmänä myös asiakkaan ja/tai tämän lähiomaisten haastattelua, jossa asiakas tai hänen läheisensä saa kuvata omin sanoin ympäristössä toimimista mahdollistavia ja haittaavia tekijöitä. Arvioinnissa voidaan siis hyödyntää myös Inhimillisen toiminnan mallin käsitteistössä kuvattua sosiaalista ympäristöä:

"Haastattelun yhteydessä olen kysynyt kodin esteettömyydestä sekä yleisillä että tarkentavilla kysymyksillä. Tarvittaessa olen ollut yhteydessä lähiomaisiin." "Peruskäynnillä en tee valmiita kysymyksiä, vaan kuuntelen, mitä asiakas lähtee kertomaan omasta näkökulmastaan."

Eräs vastaaja kertoo esteettömyyden arvioinnista seuraavasti: *"Keinoina käytän haastattelua, havainnointia sekä sitä, että asiakkaan kanssa kokeillaan käytännössä eri tavoin/keinoilla toimimista ja yritetään löytää juuri hänelle paras ratkaisu. Yleensä asiakkaalla itsellään on jo hyvä "vainu" siitä mitä hän haluaa tai tarvitsee. Terapeutti sitten jalostaa asiaa yhdessä asiakkaan ja esim. puusepän kanssa."* Vastauksesta näkyy, että haastattelun ja havainnoinnin lisäksi hyödyllistä arviointitietoa voidaan saada myös toimimalla yhdessä asiakkaan kanssa ja hyödyntämällä samalla asiakkaan omaa asiantuntemusta.

Kaikki neljä tarkemmin haastateltua toimintaterapeuttia kertovat arvioivansa esteettömyyttä asiakkaan subjektiivisista lähtökohdista käsin, käyttämättä yleensä valmiita kriteeristöjä arvion pohjana. Tosin eräs toimintaterapeutti mainitsee käyttävänsä tarvittaessa taustana yleisiä esteettömyyskriteerejä. Arvioinnissa painotetaan usein asiakkaan omia lähtökohtia ja yksilöllistä kokemusta siitä, miten ympäristö vaikuttaa tähän, eikä vastaajien mukaan siksi juuri käytetä ympäristön yleistä esteettömyyttä kartoittavia menetelmiä. Asiakkaan yksilöllisyyden painotus arvioinnissa sopii yhteen esimerkiksi Terapeutin voiman mallin näkemysten kanssa. Sen mukaan jokaisella on omat fyysiset erityisominaisuudet ja rajoitteet, jotka toimintaterapeutin tulee huomioida. Eräs toimint-

taterapeutti kertoo tekevänsä ongelmalähtöistä arviointia, jossa korostetaan sitä, millainen on tietyn asiakkaan suhde ympäristöön. Toisaalta esimerkiksi 3–6-vuotiaiden cp-vammaisten lasten toimintaympäristöjen muutostarpeita arvioiva toimintaterapeutti kertoo: *"Näiden asiakkaiden kanssa ei yleisiä esteettömyyskriteerejä voi käyttää sellaisinaan, lapsille ei toimi kaikki samat mitat kuin aikuisille"*. Vaikkei valmiita kriteerejä välttämättä eksplisiittisesti käytetä, haastattelun perusteella näyttää siltä, että toimintaterapeutti saattaa olla omaksunut kriteerejä kokemuksen myötä. Tätä kautta kriteerit voivat vaikuttaa arvioinnissa taustalla, kuten seuraavasta vastauksesta näkyy:

"Joskus uran alkuvaiheessa käytin arviointilomakkeita – esim Mhostia – kun tarvitsin tukea omalle päätöksenteolle ja havainnoinnille. Mutta vuosien mittaan on huomannut niiden jääneen pois. Kun on kyseessä tuttu asia, alla on omaa kokemusta, jonka perusteella arvioinnin voi tehdä. Nykyään näen jo asunnossa kulkiessani asioita – että esimerkiksi oviaukko on 70 senttiä leveä. Mutta on mulla tietysti mitta mukana käynneillä."

Eräs toimintaterapeutti mainitsee myös esteettömyyteen liittyvät määräykset: *"Joissakin tapauksissa mieltii yleisempiä esteettömyyteen liittyviä säädöksiä. Ja tietysti laki edellyttää tiettyjä asioita, on huomioitava, että laki täyttyy."*

Varsinaisista nimetyistä menetelmistä vastauksissa nousevat esiin työssä aiemmin esitellyt Housing Enabler, työroolia arvoiva haastattelu Worker Role Interview (WRI) ja RT Esteettömyystiedon tarkistuslista. Eräs vastaaja mainitsee kiireisen työn syyksi siihen, ettei valmiiden arviointimenetelmien käyttö ole mahdollista:

"Tietyt työkalut ovat hyviä, mutta tosielämässä en ehdi käyttää niitä. Tapaan asiakkaan yleensä vain kerran, joten esteettömyyteen liittyen tehdään nopea tilannekatsaus liittyen asumiseen, kotona pärjäämiseen, apuvälineiden ja kodin muutostöiden tarpeeseen. Tosin avokuntoutujien kanssa pidempään arviointiin saattaisi olla aikaa."

Toisaalta toimintaterapeuttien vastauksista käy ilmi, että kokemuksen ja rutiinin karttuessa arviointimenetelmät ovat voineet jäädä pois. Kokemuksen kautta on muodostunut omia käytäntöjä, jolloin valmiita menetelmiä tai listoja ei välttämättä enää käytetä ainaakaan itselle tutuilla osa-alueilla. Vuosien mittaan on opittu esimerkiksi itse laskemaan luiskien kaltevuuksia. Tarvittaessa voidaan toisaalta käyttää asiantuntijoita apuna eteen tulevien ongelmien ratkaisussa. Karttuneesta kokemuksesta voi olla hyötyä myös arvioinnin yhteenvedossa:

"Usein asiakkaat myös ihmettelee jälkeinpäin, että miten sä pystyit kirjoittamaan tällaisen lausunnon, kun et tehnyt mitään muistiinpanoja. Mutta ajan mittaan tulee tietty skeema päähän, ja sen avulla pystyy havainnoimaan isoja kokonaisuuksia."

Vastaajat pohtivat myös pelkästään omaan asiantuntemukseen ja ammattitaitoon perustuvan arviointitavan ongelmia: *"Siinä on tietysti se huono puoli, että joskus jälkeinpäin huomaa, ettei kysynytäkään jotakin asiaa. Mutta ammattitaitoon kuuluu se, että aina voi soittaa jälkeinpäin ja kysyä asiaa tai voi käydä uudelleen asiakkaan luona".* Tällaisessa arviointitavassa tulokset voivat vaihdella arvioijan ammattitaidon mukaan, jolloin yleisesti ottaen arvioinnin luotettavuus ja toistettavuus saattavat joissakin tapauksissa kärsiä. Eräs vastaaja toteaa haastattelussa: *"Kyselyn jälkeen mulla on herännyt ajatuksia, että olisiko syytä ottaa joitakin menetelmiä käyttöön ja ottaa enemmän näyttöön perustuvuutta, josta nykyään puhutaan niin paljon. Ettei oma havainnointi olis vain mutu-tuntumaa."*

6.1.2 Aistien huomioiminen esteettömyyden arvioinnissa

Kuten esimerkiksi Jokiniemen (2007) moniaistisuuteen liittyvässä teoriassa on todettu, ihmisen aistijärjestelmän toimintaa ja aistikokemuksia on hyvä ymmärtää esteettömyyttä tarkasteltaessa. Myös Jenkinsin ym. (2015) tutkimuksessa tämä asia tulee esille. Kaikki paitsi kaksi kyselyymme vastannutta toimintaterapeuttia kertoo huomioivansa esteettömyydessä myös aistit. Huomioitava aistialue voi vaihdella asiakkaiden tarpeiden mukaan. Vastausten perusteella yleisimmin arvioidaan näköön ja kuuloon liittyviä asioita. Toisaalta eräs vastaaja kertoo huomioivansa aivoverenkiertohäiriöistä kuntoutuvien asiakkaiden kanssa eniten tuntoaistia näillä ilmenevien tuntopuutoksien tai tuntoyliherkkyyden vuoksi. Näköaistin arvioiminen liitetään vastauksissa esimerkiksi valaistuksen arviointiin tai aivoverenkiertohäiriöstä kuntoutuvan asiakkaan itsenäisen liikumisen arviointiin:

"Ympäristössä itsenäisen liikumisen arvioinnissa esim. AVH--kuntoutuja, jonka liikkumiskyky mahd. alentunut + liikumisen apuvälineiden käyttö sekä näkökenttäpuutokset (neglect), tarkkaavuuden pulmat – kadun turvallinen ylityskohta, rotvallin korkeuserot, ympäristön äänet, liikennevalojen seuraamisen hankaluus jne.."

Aistiesteettömyyteen liittyvässä arvioinnissa keinona mainitaan yleensä havainnointi, jossa aistiesteettömyyttä lähestytään asiakkaan yksilöllisistä lähtökohdista käsin:

"Olen kyllä omissa arvioinneissa käyttänyt näkö-, kuulo- ja hajuaistiin perustuvaa havainnointia - tuntoaisti on jäänyt vähemmälle." "Aistiesteettömyyttä arvioin ongelmalläh- töisesti pohjaten huomioni siihen, miten kuormittava tai deprivoiniva ympäristö on suh- teessa tietyn asiakkaan toiminnallisiin ongelmiin. Lapsen toimintakyvyn ja ympäristön suhdetta pohtiessa on tärkeää tuntea asiakas ja hänen tapansa reagoida ympäristöön ja tehdä päätelmät tämän pohjalta."

Yksilöllisen näkökulman painotus esteettömyyden ja aistiesteettömyyden arvioinnissa näkyy myös siinä, että esteettömyyden arvioinnin voi kohdentaa tiettyyn osa-alueeseen asiakkaan tilanteen ja tarpeiden mukaan. Eräs vastaaja kertoo, että esimerkiksi allergi- kon kanssa voidaan keskittyä pohtimaan haju- ja sisäilmahaittoja.

Havainnointia voidaan tehdä myös terapian kuluessa, kuten yhdestä vastauksesta käy ilmi: *"Toisaalta aisteja ja niihin reagoitua olen arvioinut runsaasti terapiatyössäni ja suhteuttanut nämä tiedot asiakkaan ympäristöön ja arkeen."*

Havainnoinnin lisäksi eräs toimintaterapeutti kertoo saavansa aistiesteettömyyden kannalta hyödyllistä tietoa käyttämällä Sensory Processing Measure (SPM) - arviointimenetelmää. Toimintaterapeutti kertoo antavansa SPM-kyselylomakkeet täytet- täviksi kotiin ja päiväkotiin tai kouluun. Näiden avulla on mahdollista kartoittaa aistitie- don prosessointia ja selvittää, miten lapsi reagoi toimintaympäristöissään.

Toisaalta myös aistiärsykkeiden huomioiminen niin päin, että niillä voi olla positiivinen vaikutus asiakkaan toiminnallisuuteen, näkyy terapiatyössä:

"Otamme myös huomioon, kuinka tietyt aistiärsykkeet saattavat motivoida toimimaan ja mahdollisesti parantaa toimintakykyä. Lisäksi jatkuva oma arviointi sekä käytännön asiakastyössä tehdyt havainnot ja kollegoiden/opiskelijoiden/toimitiloissa vierailteiden henkilöiden kanssa käydyt keskustelut herättävät runsaasti ajatuksia aistimuksiin liittyy- en." "Myös se näkökulma, mikä antaisi sopivaa virikettä aisteille, on kiinnostavaa. Meil- lä on työtiloissa 12 eriväristä tuolia, joista jokainen voi valita haluamansa."

Tämä näkökulma sopii yhteen luvussa 2.4 esitellyn multisensorisen ympäristön ajatuk- sen kanssa.

6.2 Toimintaterapeutit ja *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslista

Kukaan kyselyyn vastanneista toimintaterapeuteista ei ole aiemmin käyttänyt *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistaa. Tähän vaikuttaa vastaajien mukaan se, että lista ei ole entuudestaan tuttu yhdellekään vastaajalle. Lista on melko uusi työkalu, mikä selittänee osaltaan sen tunnettuuden puutetta. Yksi vastaaja ei koe omassa työssään tarvetta tämän tyyppiselle työkalulle; muut toteavat, että voisivat käyttää listaa työssään. Seuraavissa luvuissa esitellään tarkemmin toimintaterapeuttien arvioita listasta.

6.2.1 *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistan käyttämahdollisuudet

Vaikka vastaajat eivät ole omien sanojensa mukaan kaivanneet tai osanneet kaivata tämän tyyppistä listaa, useimmat vastaajat näkevät sen kuitenkin hyödyllisenä työkaluna omaa työtä ajatellen:

"En varsinaisesti kaivannut, mutta ilahtunut kyllä siitä, että tällainen työkalu olikin olemassa." "Itse asiassa en ole ajatellut asiaa aiemmin, mutta tästä voi olla paljon hyötyä jatkossa esim. aiemmin mainitsemissani lapsiperhetyöskentelyssä sekä kotikäynneillä."

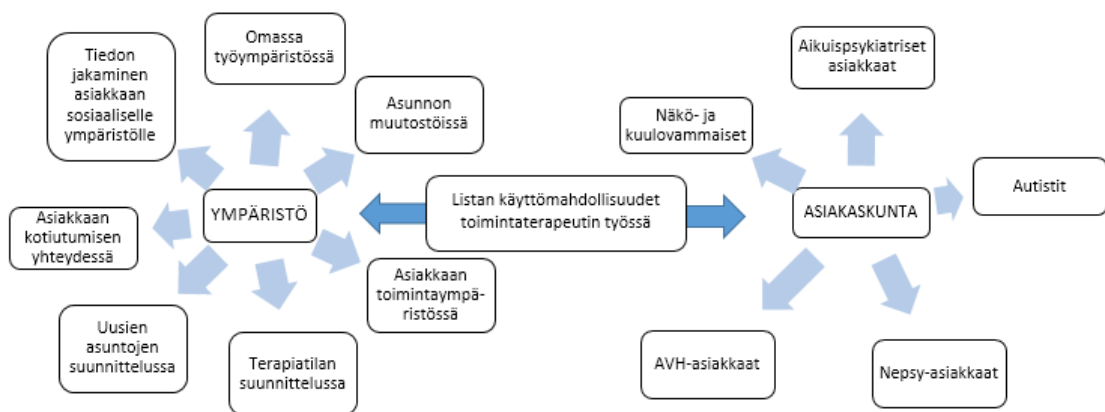
Toimintaterapeuttien vastauksista välittyy ajatus käyttää tarkistuslistaa useammalla eri tavalla. Toisaalta toimintaterapeutti voi käydä listaa läpi itsenäisesti huomioiden asiakkaan toimintaa tilassa ja tilan tai toimintaympäristön ominaisuuksia asiakkaan toimintakyvyn kannalta. Toisaalta listaa voidaan käydä läpi asiakkaan tai tämän läheisten kanssa keskustellen. Listaa voi käyttää myös niin, että se annetaan asiakkaalle tukemaan tämän omaa ympäristöön liittyvää pohdintaa ja oivaltamista. Seuraavassa esimerkissä näkyvät kaikki edellä mainitut vaihtoehdot:

"Autistien kanssa voisin erityisesti hyödyntää tätä. Siitä voisi yleisesti olla myös apua henkilöille, joiden on vaikea hahmottaa omaa tilaansa (esim. AVH): he näkisivät oman ympäristönsä uusin silmin ja keksisivät kenties tarkistuslistan myötä itse, miten sitä voi muuttaa ja mukauttaa. Havainnot itsestä suhteessa ympäristön aistiärsykkeisiin voisivat lisätä ymmärrystä omista arjen haasteista. Tämä voisi olla hyvä myös lista esim. aistitiedon käsittelyn pulmista kärsivien lasten perheiden kanssa läpikäytäväksi."

Vastaajat uskovat listasta olevan hyötyä monenlaisten asiakasryhmien kanssa, joiden kaikkien toiminnallisuuden kannalta aistiesteettömyydestä voi olla hyötyä. Toimintaterapeuttien vastauksissa nousevat esiin kehitysvammaiset, autistit, aistiyliherkät, aistitiedon ongelmista kärsivät, tarkkaavuushäiriöiset, aivoverenkiertohäiriön sairastaneet, neuropsykiatriset ja muut psykiatriset asiakkaat sekä näkö- ja kuulovammaiset asiakkaat.

Toimintaterapeutit pohtivat, että voisivat käyttää listaa arvioidessaan yllä mainittujen asiakasryhmien toimintakykyä ja toimintaympäristöjä. Lista olisi vastaajien mielestä hyödyksi esimerkiksi kotikäyntien yhteydessä ja suunniteltaessa asunnonmuutostöitä esimerkiksi kehitysvammaisille tai asiakkaan kotiutuessa omaan kotiin tai palveluasuntoon. Eräs toimintaterapeutti toteaa, että voisi käyttää listaa myös tiedon jakamiseen asiakkaiden toimintaympäristöissä esimerkiksi siihen liittyen, miten erityyppisten ihmisten työskentelymahdollisuuksia voisi parantaa huomioimalla aistiympäristön ominaisuuksia. Myös Hitchin ym. (2012, 376) tutkimuksessa mainittu uusien tilojen suunnittelu tai vanhojen tilojen remontointi uudelleenlaiseksi toimintaympäristöksi koetaan mahdollisiksi käyttötarkoituksiksi. Yksi vastaaja keksii myös omaan työhyvinvointiin liittyvän käyttötavan: *"Miksei myös oman työympäristön kartoittamiseen. Tämä olisi hyvä apuväline yleisemminkin tilojen suunnittelun yhteydessä"*. Eräs vastaaja toteaa myös, että listan avulla voisi myös arvioida omien toimitilojen aistiesteettömyyttä. Kyselyssä esiin nousseet käyttömahdollisuudet on havainnollistettu kuviossa 2.

Kuvio 2. *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistan käyttömahdollisuudet toimintaterapeuttien työssä tutkimustulosten perusteella.

Vaikkei koulumaailma nouse kyselyn vastauksissa erikseen esille, yksi aistiesteettömyyden kartoitustyökalun mahdollinen käyttötarkoitus voisi liittyä juuri koulumaailmaan

samaan tapaan kuin raportissa aiemmin esitelty Yhdysvalloissa kehitetty Classroom Sensory Environment Assessment (CSEA) (Miller & Kelleher 2015). Tällöin tarkistuslista voisi toimia toimintaterapeutin ja opettajan yhteistyön välineenä arvioitaessa aistiympäristön vaikutusta oppilaan oppimiseen ja toiminnallisuuteen sekä suunniteltaessa oppilaan tukemista ja ympäristön muokkaamista.

6.2.2 Palaute ja kehitysehdotukset

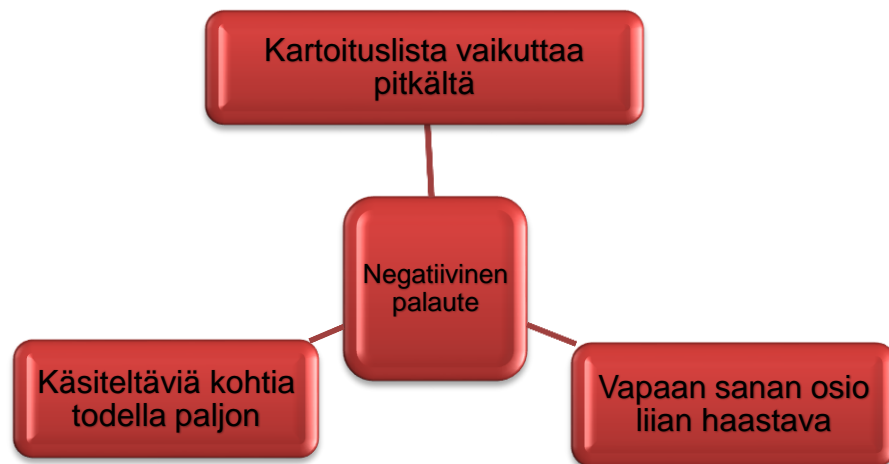
Useimmat vastaajat toteavat *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistan hyödylliseksi, kattavaksi ja selkeäksi apuvälineeksi esteettömyyden kartoittamiseen. Siinä otetaan huomioon monenlaisia ympäristöön liittyviä tekijöitä, joita ei välttämättä muuten tulisi ajatelleeksi. Hyväksi todetaan myös se, että sekä haitalliset että miellyttävät aistimukset on otettu mukaan tarkistuslistaan. Lisäksi myönteistä palautetta saa se, että tarkistuslistassa on huomioitu sekä aistit erikseen että niiden yhteisvaikutus.

Kuvio 3. Toimintaterapeuttien antama positiivinen palaute *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistasta.

Toisaalta listan kattavuudella on kääntöpuolensa: kaksi vastaajaa toteaa listan olevan melko pitkä tai sisältävän runsaasti vaihtoehtoja. Listan laajuus voi tuntua vaikealta

erityisesti silloin, kun asiakas on mukana listan läpikäymisessä. Sama huomio on tehty Juolan ym. (2016, 42) opinnäytetyössä: lista olisi vaativa läpikäytävä esimerkiksi aivo-
vammautuneille sen pituuden ja yksityiskohtaisuuden takia, vaikka kysymysten asettelu ja eteneminen onkin loogista. Tosin, niin kuin eräs kyselymme vastaaja toteaa: *"Toisaalta on muistettava, että aistit ovat monipuolisia eikä niitä välttämättä voi helposti tiivistää lyhyempään. Ja voihan tarkistuslistan läpikäymistä palastella esim. eri terapia-
käynneille."* Toimintaterapeuttien antama palaute on havainnollistettu kuvioissa 3 ja 4.

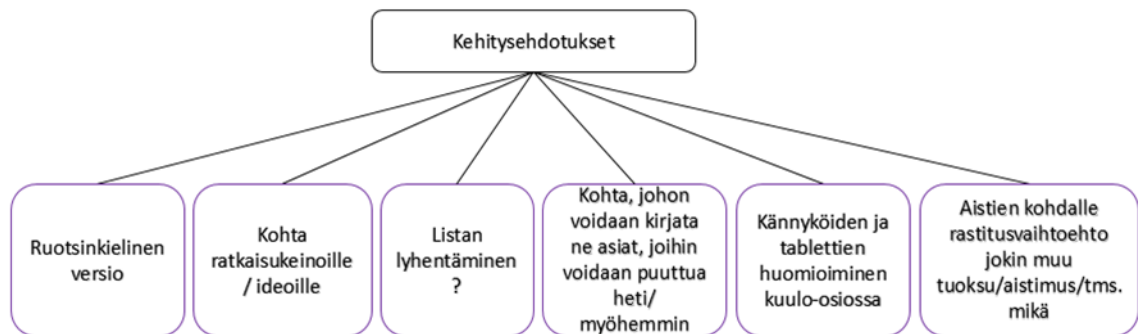

Kuvio 4. Toimintaterapeuttien antama negatiivinen palaute *Tilojen esteettömyyskartoi-
tus aistit huomioiden* -tarkistuslistasta.

Tarkistuslistalla monessa kohtaa esiintyvä vapaamuotoiseen kirjaamiseen tarkoitettu tila koetaan mahdollisesti vaikeaksi siinä tapauksessa, jos lista annetaan asiakkaalle läpikäytäväksi.

"Mietin vain, että vaikka aistien kohdalla on 'vapaan sanan osio', niin voisiko rastitettavien vaihtoehtojen listoissa (B.) olla myös 'Jokin muu tuoksu/aistimus/tms, mikä?' -vaihtoehto, johon voi halutessaan nimetä lyhyesti häiritsevän asian. 'Vapaan sanan osio' saattaa tuntua osasta asiakkaita haastavalta ja vaativalta."

Kuvioon 5 on kerätty yhteen toimintaterapeuttien antamat kehitysehdotukset *Tilojen esteettömyyskartoitusta aistit huomioiden* -tarkistuslistaan.

Kuvio 5. Toimintaterapeuttien antamat kehitysehdotukset *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistaan.

Kahden toimintaterapeutin mielestä kartoituslistalla voisi haitallisten ja miellyttävien aistimusten sekä niiden lähteiden lisäksi olla erikseen nimetty kohta myös ratkaisukeinoille. Näin myös näitä tulisi kirjattua havaittujen ongelmien yhteyteen heti ajatusten herätessä.

"Tuli myös mieleen, että listassa voisi mahdollisesti olla myös nk. 'ideat/jatkosuunnitelmat' tai 'asiat joille voidaan tehdä jotain / ei voi toistaiseksi tehdä mitään', joita saattaa usein herätä listaa tarkastaessa." "Voisiko listalla kulkea mukana näkökulma siihen, voisiko (ja miten), tiettyyn aistiärsykkeeseen vaikuttaa, eli ratkaisukeinoja? Usein ajatuksia syntyy jo tällaisessa kartoitustilanteessa spontaanisti."

7 TULOSTEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Aineiston perusteella näyttää siltä, että vastaajien yleisimmin käyttämät keinot esteettömyyden arviointiin ovat asiakkaan erilaisista tehtävistä selviytymisen ja toimintaympäristön havainnointi sekä haastattelu. Näiden avulla voidaan asiakaslähtöisesti selvittää ympäristön merkitystä asiakkaan toimintakyvylle, kun huomioon otetaan asiakkaan oma kokemus selviytymisestään ympäristössä. Lisäksi voidaan kokeilla erilaisia ratkaisuja asiakkaan kanssa. Toisaalta näihin voidaan yhdistää myös fyysisen ympäristön ominaisuuksien objektiivista arviointia käyttämällä esimerkiksi tarkistuslistaa tai vastauksissa mainittuja yleisiä esteettömyyskriteerejä ja Housing Enableria. Vastaajat kertovat kuitenkin käyttävänsä melko vähän tiettyjä työkaluja tai kriteeristöjä, vaan perustavat arvioinnin enemmänkin omaan kokemukseen ja asiantuntemukseen.

Useimmat vastaajat kertovat huomioivansa esteettömyydessä myös aistit. Yleisimmin arviointikeinona on havainnointi, jossa lähtökohtana ovat asiakkaan yksilölliset kokemukset ja tarpeet. Mielenkiintoinen näkökulma on myös aistiärsykkeiden huomioiminen terapiatyössä toimintaan motivoivana tai toimintakykyä parantavana tekijänä.

Useimmat vastaajat olivat ilahtuneita saatuaan tiedon tarkistuslistasta ja kokivat listan hyödylliseksi työkaluksi esimerkiksi kotikäyntien tai muiden toimintaympäristöjen arviointien yhteyteen, suunniteltaessa uusia asuintiloja tai omia toimitiloja sekä tiedon jakamiseen asiakkaiden toimintaympäristölle. Toimintaterapeutit keksivät listalle useita mahdollisia käyttötapoja joko tarkistuslistana itselle, tukena asiakkaan tai tämän läheisten kanssa käyttäviin keskusteluihin tai asiakkaalle itselleen läpikäytäväksi tämän omaa pohdintaa tukemaan. Näin tarkistuslistaa voidaan siis toimintaterapeuttien mielestä käyttää sekä silloin, kun aistiesteettömyyttä halutaan huomioida yksilötasolla että silloin, kun tietyn tilan tai ympäristön aistiesteettömyyttä halutaan kartoittaa yleisemmin. Se kyselyssä esiin noussut ajatus käyttää listaa tavalla, jossa asiakas käy sitä itse läpi tai on ainakin aktiivisesti mukana aistiesteettömyyden kartoittamisessa, voi olla monessa tapauksessa hyödyllistä. Aistikokemukset ovat ihmisille ainutlaatuisia ja siksi toinen ihminen ei voi arvioida niiden vaikutusta ihmisen toiminnallisuuteen samaan tapaan kuin esimerkiksi fyysisten ympäristöjen mittojen vaikutusta.

Lista koettiin kyselyn perusteella hyödylliseksi, kattavaksi ja selkeäksi apuvälineeksi. Kyselyssä esiin tulleita kehittämisehdotuksia olivat vapaamuotoisen kirjaamisen tilan strukturointi ruksattavalla "jokin muu tuoksu/aistimus/tms., mikä?" -tyyppisellä vaihto-

ehdolla, joka voisi vähentää tyhjän tilan vaikeaksi kokemista silloin, kun asiakkaat käyttävät itse listaa. Kartoituslistalle toivottiin myös erikseen nimettyä kohtaa ideoille, jatko-suunnitelmille ja ratkaisukeinoille, joita voi tulla spontaanisti mieleen arviointitilanteessa. Myös kännyköiden ja tablettien huomioimista kuulo-osiossa sekä ruotsinkielistä versiota listasta toivottiin.

Yksikään kyselyyn vastannut toimintaterapeutti ei tiennyt *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistan olemassaolosta. Toisaalta vastaajien kokiessa listan hyvin käyttökelpoiseksi olisi hyvä lisätä listaan liittyvää tiedotusta eri kanavien kautta. Näin listan käyttöä toimintaterapeuttien työssä voitaisiin tehostaa.

Tutkimustulosten perusteella ei ilmennyt tarvetta esimerkiksi uusille osille listaan. Toisaalta saattaa olla, ettei tämän tyyppisiä asioita noussut esille tässä vaiheessa, kun lista ei ole kovin laajalti tunnettu. Olisi varmasti hyödyllistä tutkia uudelleen listaan liittyvää palautetta ja kehitysehdotuksia sitten, kun lista olisi vakiintuneempi työkalu toimintaterapeuttien työssä. Muun muassa sen selvittäminen, olisiko tällä listalla joissakin käyttötarkoituksissa CSEA:n tavoin tarvetta esimerkiksi liikkeen huomioimiseen (Miller ja Kelleher tarkoittavat tällä proprioseptiikkaa ja vestibulaarista järjestelmää), voisi olla aiheellista.

8 POHDINTA

8.1 Opinnäytetyön toteutus

Kyselyn suunnitteluun ja muokkaamiseen paneuduttiin huolellisesti. Kyselyn kysymysten avulla saimmekin vastauksia juuri odotustemme mukaisiin aihepiireihin liittyen. Kysymykset näytettiin siis ymmärtävän samaan tapaan kuin olimme tarkoittaneet.

Jälkikäteen todettiin, että Toinet-lista ei välttämättä ollut paras mahdollinen jakelukanava kyselylle: listalle lähetetään melko paljon erilaisia kysymyksiä ja kyselyjä. Näin ollen kyselyt hukkuvat nopeasti muiden listalle lähetettyjen sähköpostien joukkoon, ja tämä saattaa vähentää vastaajien määrää. Vastaajien määrään vaikutti todennäköisesti myös se, ettei *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslista näyttänyt olevan tuttu toimintaterapeuteille. Siksi kyselyyn vastaaminen vaatisi melko paljon aikaa, kun ensin olisi tutustuttava tarkistuslistaan. Vastausprosenttia voisi olla mahdollista parantaa, jos kysely toteutettaisiin siinä vaiheessa, kun kartoituslomake olisi tutumpi toimintaterapeuteille, ja kysely jaettaisiinkin täytettäväksi esimerkiksi jonkin toimintaterapeuttien tapahtuman tai koulutuksen yhteydessä. Lisäksi kehitysehdotuksia voisi tulla enemmänkin, kun toimintaterapeuteilla olisi käyttökokemusta kyselystä.

Kyselyn vastauksia päädyttiin syventämään puhelinhaastatteluiden avulla. Tämä oli onnistunut ratkaisu, sillä näin oli mahdollista saada vastaukset uusiin, kyselyn vastauksia lukiessa heränneisiin kysymyksiin.

8.2 Luotettavuus ja eettisyys

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan osittain eri kriteereillä kuin määrällisen. Metodikirjallisuudessa paljon käytettyjen validiteetin ja reliabiliteetin käsitteiden käyttöä laadullisessa tutkimuksessa on kritisoitu, sillä niiden ala vastaa lähinnä määrällisen tutkimuksen tarpeita. Yksi merkittävä hyvän tutkimuksen kriteeri on sen sisäinen johdonmukaisuus. Tutkimusraportissa tämä näkyy argumentaatiossa, kuten siinä, miten ja millaisia lähteitä tutkija käyttää. Toinen hyvän tutkimuksen kriteeri on eettinen kestävyys, joka liittyy tässä yhteydessä myös tutkimuksen laatuun. (Tuomi & Sarajärvi (2009, 127, 136.)

Tutkimuksen eettisyyteen liittyy tutkimusaiheen valinta eli se, kenen ehdoilla tutkimusaihe valitaan ja miksi tutkimukseen ryhdytään. Tämä tulee esille tutkimuksen julkilausutussa tarkoituksessa ja tutkimusongelman tai tehtävän muotoilussa. Tärkeä eettisyyteen liittyvä asia on myös tutkittavien suoja. Sen periaatteiden mukaisesti tutkijan on selvitettävä osallistujille tutkimuksen tavoitteet, menetelmät, mahdolliset riskit sekä se, mistä tutkimuksessa on kyse. Lisäksi tutkittavien suojaan kuuluu tutkittavien vapaaehtoinen suostumus, jonka mukaan yksilöllä on oikeus kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen, keskeyttää mukanaolonsa tai kieltää itseensä kohdistuvan aineiston käyttö tutkimuksessa. Osa tutkittavien suojaa on myös tutkimustietojen luottamuksellisuus. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 129–131.)

Tutkittavien suojaan liittyen tiedonantajille on selvitetty tutkimuksen tavoitteet ja menetelmät siinä vaiheessa, kun heihin on otettu yhteyttä. Tutkittavat ovat voineet itse päättää, ovatko he halunneet osallistua kyselyyn ja haastatteluun, ja heidän toivettaan saada osallistua esimerkiksi pelkästään kyselyyn on kunnioitettu. Kaikki osallistujat ovat jääneet nimettömiksi, tutkimustietoja on käsitelty luottamuksellisesti eikä niitä ole luovutettu ulkopuolisille. Tutkimuksen tiedonantajien valintaperusteet ja yhteydenottotapa on esitelty työssä, mutta kuitenkin niin, ettei näiden henkilöllisyys paljastu.

Luotettavassa laadullisessa tutkimuksessa on Tuomen ja Sarajärven (2009, 140–141) mukaan tuotu esiin seuraavat asiat: tutkimuksen kohde (ilmiö, jota tutkitaan) ja tarkoitus, omat sitoumukset tutkijana kyseisessä tutkimuksessa, aineiston keruun kuvaus menetelmänä ja tekniikkana sekä mahdolliset ongelmat ja muut tutkijan mielestä merkittävät asiat, tutkimuksen tiedonantajat ja näiden valintaperuste sekä yhteydenottotapa, tutkija-tiedonantaja-suhteen toimivuuden arvio, tutkimuksen kesto ja aikataulu, aineiston analyysin kuvaus, tutkimuksen luotettavuuden arviointi, ja mahdollisimman tarkka tutkimuksen raportointi eli uskottava selvitys siitä, miten tutkimusaineisto on koottu ja analysoitu.

Tutkimuksen kohde ja tarkoitus on kuvattu raportin eri luvuissa. Tutkimuksen toteuttamisesta ja vaiheista on annettu tarkka selostus luvussa 5, jossa kerrotaan tutkimuksen toteutuksesta ja menetelmistä sekä aineiston analyysistä. Aineiston keruu on kuvattu sekä menetelmänä (kysely ja tarkentava puhelinhaastattelu) että tekniikkana (sähköpostitse lähetetty kyselylomake). Kun puhelinhaastatteluita ei tallennettu, niiden hyvin yksityiskohtainen litterointi oli mahdotonta. Tämä heikentää hieman tutkimuksen luotettavuutta. Toisaalta haastatteluista tehtiin puhelujen aikana tarkat muistiinpanot, joissa kaikki keskeisesti aiheeseen liittyvä sisältö pyrittiin tallentamaan kirjalliseen muotoon.

Tutkimuksessa tehty kysely on lisätty työhömmе liitteeksi, joten kysely on mahdollista toistaa milloin tahansa uudelleen. Kysymyksiin voidaan vastata myöhemminkin samaan tapaan kuin nyt tehtyyn tutkimukseemme.

8.3 Opinnäytetyön merkitys ja tulosten käytettävyys

Opinnäytetyössä käytetyt menetelmät tuottivat tarkoituksenmukaista tietoa työn tavoitteisiin nähden: opinnäytetyö vastaa kaikkiin tutkimuksen alussa esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Näin ollen sen perusteella on mahdollista muodostaa käsitys vastaajien erilaisista tutkimuskysymyksiin liittyvistä käytännöistä ja ajatuksista. Toisaalta laadullisen aineiston perusteella ei vielä voi vetää kovin kattavia johtopäätöksiä toimintaterapeuttien eri arviointikäytäntöjen yleisyyksistä Suomessa. Tätä tarkoitusta varten voisi olla hyödyllistä tehdä kvantitatiivista tutkimusta aiheesta suuremmalla tutkimusjoukolla.

Tutkimus nosti esiin myös joitakin toimeksiantajan toivomia ajatuksia tarkistuslistan kehittämistä varten. Myös listaan liittyvän tiedotuksen tarve kävi ilmi, mikä edistänee osaltaan listan käytön tehostamista toimintaterapeuttien työssä tulevaisuudessa. Tämä opinnäytetyö on voinut osaltaan olla aloittamassa työtä, jossa *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistaa tehdään tutummaksi toimintaterapeuteille ja edistetään tietoisuutta sen käytöstä.

LÄHTEET

Ainsworth, E. & de Jonge, D. 2010. Occupational Therapist's Guide to Home Modification Practice. Thorofare: SLACK Incorporated.

American Occupational Therapy Association (AOTA) 2014. Occupational therapy practice framework: Domain and process (3rd ed.). American Journal of Occupational Therapy, Vol. 68 (Suppl. 1), 1–48.

American Occupational Therapy Association (AOTA) 2015. Occupational Therapy's Perspective on the Use of Environments and Contexts to Facilitate Health, Well-being and Participation in Occupations. American Journal of Occupational Therapy, Vol. 69 (Suppl. 3), 1–13.

Ara 2014. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus. Rahoitus. Tukien ehdot ja suositukset. Laatu- tavoitteet. Esteettömyyden arviointi. Viitattu 21.2.2016. [http://www.ara.fi/fi-FI/Rahoitus/Tukien_ehdot_ja_suosituksset/LaatuTavoitteet/Esteettomyyden_arviointi/itArvi_tyokal_u_esteettomyyden_arviointii\(600\)](http://www.ara.fi/fi-FI/Rahoitus/Tukien_ehdot_ja_suosituksset/LaatuTavoitteet/Esteettomyyden_arviointi/itArvi_tyokal_u_esteettomyyden_arviointii(600)).

Autismi- ja Aspergerliitto 2014. Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden. Tarkistuslista esteettömyysasioiden tarkastelun tueksi. Viitattu 26.2.2015 http://www.autismiliitto.fi/materiaalia/julkaisut/tilojen_esteettomyyskartoitus.

Esteettömyystiedon keskus 2016. Esteettömyys. Viitattu 19.2.2016. <http://www.esteeton.fi/portal/fi/esteettomyys/>.

Hakala, S. & Id-Korhonen, A. 2016. Omassa kodissa. Ikääntyneiden asuinolojen arviointimalli. Ympäristöministeriön raportteja 6/2016. Helsinki: Ympäristöministeriö. Lund: KFS i Lund AB.

Hirsjärvi, S.; Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hitch, D.; Larkin, H.; Watchorn, V. & Ang, S. 2012. Community mobility in the context of universal design: Inter-professional collaboration and education. Australian Occupational Therapy Journal, 59, 375–383.

Iwarsson, S. & Slaug, B. 2008. Housing Enabler. Arviointiväline asumisen esteettömyysongelmien arviointiin ja analysointiin. Vetén & Skapén HB & Slaug Data Management AB: Lund. 121-128.

Jenkins, G. R.; Yuen, H. K & Vogtle, L. K. 2015. Experience of Multisensory Environments in Public Space among People with Visual Impairment. International Journal of Environmental Research and Public Health, 12, 8644–8657.

Jokiniemi, J. 2007. Kaupunki kaikille aisteille. Moniaistisuus ja saavutettavuus rakennetussa ympäristössä. Väitöskirja. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston tutkimuksia 2007/29. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

Juola, E., Renholm, L. & Viirla-Rantanen, H. 2016. Aistiympäristön esteettömyys aivovamman saaneiden henkilöiden kokemana. Haastattelututkimus. Opinnäytetyö. Toimintaterapian koulutusohjelma. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.

Kielhofner, G. 2008. Model of Human Occupation: Theory and Application. Philadelphia: F.A. Davis Company.

Koskinen, N. 2011. Rakennetun ympäristön esteettömyyden arviointi. Teoksessa Katajarinne, O. & Lampo, H. (toim.). Asiakaslähtöisyys esteettömän asumisen suunnittelussa. Turun ammatti-korkeakoulun raportteja 125. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. 30–34. Saatavissa myös <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522162656.pdf>.

Leppäluoto, J., Kettunen, R., Rintamäki, H., Vakkuri, O., Vierimaa, H. & Lätti, S. 2015. Anatomia ja fysiologia. Rakenteesta toimintaan. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Miller Kuhaneck, H. & Kelleher, J. 2015. Development of the Classroom Sensory Assessment (CSEA). *American Journal of Occupational Therapy*, Vol. 69, No 6 (Nov/Dec 2015), 1–9.

Näkövammaisten liitto 2016. Esteettömyys. Viitattu 9.3.2016. <http://www.nkl.fi/fi/etusivu/esteettomyysratkaisut/ymparisto/esteettomyys>

Pagliano, P. 1999. *Multisensory Environments*. Lontoo. David Fulton Publishers.

Pierce, D. E. 2003. *Occupation by design. Building Therapeutic Power*. Philadelphia: F.A. Davis Co.

RT Esteettömyystieto 2016. Esteettömän asuinympäristön suunnittelu. Viitattu 21.2.2016. <http://www.esteettomyys.rakennustieto.fi/>.

Ruskovaara, A. (toim.) 2009. Rakennetun ympäristön esteettömyyskartoitus. Opas kartoituksen tilaajalle ja toteuttajalle. ESKEH-projekti. Invalidiliiton julkaisu O.38. Helsinki: Invalidiliitto. Saatavissa myös http://inport2.invalidiliitto.fi/Raken_Ympariston_Esteet_netti.pdf.

Ryhl, C. 2010. Accessibility and sensory experiences: designing dwellings for the visually and hearing impaired. *Nordic Journal of Architectural Research*, Vol. 22, No 1/2, 109–122.

Satakunnan ammattikorkeakoulun Esteettömyys ja saavutettavuus -tutkimusryhmä 2016. Esteettömyys. Viitattu 4.3.2016. <http://www.kaikille.fi/>.

Suominen-Romberg, T. 2011. Esteettömän uudis- ja korjausrakentamisen suunnittelu. Teoksessa Katajarinne, O. & Lampo, H. (toim.). *Asiakaslähtöisyys esteettömän asumisen suunnittelussa*. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 125. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. 9–13. Saatavissa myös <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522162656.pdf>.

Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden. Tarkistuslista avuksesi. 2014. Satakunnan ammattikorkeakoulu. Sarja D, Muut julkaisut 9/2014. http://www.autismiliitto.fi/files/1458/Tilojen_esteettomyiden_tarkistuslista_13.11.2014.pdf.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 6., uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Valli, R. 2015. Paperinen kyselylomake. Teoksessa Valli, R. & Aaltola, J. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. 4. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus. 84–108.

Veloza, C.; Kielhofner, G. & Fisher, G. 1998. *Työroolia arvioiva haastattelu*, käsikirja. Helsinki: Psykologien kustannus Oy.

Yli-Anttila, J. 2015. Porin seudun päiväkotien aistiympäristöjen kartoitus. Opinnäytetyö. Sosiaalialan koulutusohjelma. Pori: Satakunnan ammattikorkeakoulu. Saatavissa myös <http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/97563/Oppari.pdf?sequence=1>.

Kyselylomake

1. Oletko työssäsi arvioinut asiakkaiden toimintaympäristöjen esteettömyyttä?

Jos olet, niin millä keinoilla?

2. Oletko käyttänyt työssäsi *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* - tarkistuslistaa? Linkki listaan löytyy kysymysten alapuolelta.

a. Jos olet käyttänyt tarkistuslistaa:

i. Mihin tarkoitukseen olet käyttänyt sitä?

ii. Millaisten asiakasryhmien kanssa olet käyttänyt sitä?

iii. Millaisia käyttökokemuksia sinulla on siitä?

b. Jos et ole käyttänyt tarkistuslistaa:

i. Miksi et ole käyttänyt (esim. tarkistuslista ei ole entuudestaan tuttu tai se on työläs käyttää tai ei ole tarpeellinen omaan työhön)?

ii. Voisitko ajatella käyttäväsi sitä? Millaisessa tilanteessa?

iii. Oletko kaivannut työkalua aistiesteettömyyteen suunnitteluun?

3. Mitä palautetta/muutosehdotuksia voisit antaa toimintaterapian näkökulmasta tarkistuslistan kehittämiseksi?

4. Oletko kartoittanut/suunnitellut toimintaterapiatilojen tms. ympäristöjen aistiesteettömyyttä muilla keinoilla? Jos olet, niin millaisilla keinoilla?

5. Oletko valmis vastaamaan mahdollisiin tarkentaviin kysymyksiin puhelimitse?

Liitäthän siinä tapauksessa tähän yhteystietosi.

Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden. Tarkistuslista avuksesi. Satakunnan ammattikorkeakoulu, Sarja D, Muut julkaisut 9/2014 löytyy osoitteesta http://www.autismiliitto.fi/files/1458/Tilojen_esteettomyden_tarkistuslista_13.11.2014.pdf

Kyselylomakkeen saatekirje

Hyvä Toimintaterapeutti!

Opiskelemme Turun Ammattikorkeakoulussa toimintaterapeutin tutkintoon johtavassa koulutuksessa. Tämän kevään aikana alamme tehdä opinnäytetyötä yhteistyössä Satakunnan Ammattikorkeakoulun kanssa. Opinnäytetyön tarkoituksena on kartoittaa, voisiko SAMK:n ja sen yhteistyökumppaneiden luomaa *Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden* -tarkistuslistaa hyödyntää toimintaterapeutin työssä.

Tutkimuksen avulla kerätään tietoa toimintaterapeuttien käyttämistä keinoista kartoittaa aistiesteettömyyttä ja samalla kootaan kehitysehdotuksia tarkistuslistaan. Opinnäytetyö toteutetaan pääosin alla olevan kyselylomakkeen avulla sekä osittain tarkennettuina haastatteluina.

Toivoisimmekin, että käyttäisit muutaman minuutin tutustuaksesi kartoituslomakkeeseen sekä vastaisit alla oleviin viiteen kysymykseen.

Tässä työssä esteettömyydellä tarkoitetaan ympäristön rakentamista tai muuttamista niin, että yksilö voisi mahdollisista toimintarajoitteista huolimatta toimia tilassa mahdollisimman itsenäisesti. Aistiesteettömyys keskittyy erityisesti huomioimaan tiloissa erilaisia aistiärsytystä tuottavia tekijöitä. Työn avulla voisimme yhdessä kehittää arviointimenetelmää, jolla voisimme luoda mahdollisimman laajalle käyttäjäryhmälle soveltuvia esteettömiä tiloja.

Palautathan vastauksesi viimeistään 10.2.2016.

Kiitos yhteistyöstä ja halustasi luoda mahdollisuuksia esteettömän ympäristön toteuttamiseen!

Toimintaterapeuttiopiskelijat

Ria Vendelin & Auli Laankoski

Tilojen esteettömyyskartoitus aistit huomioiden – tarkistuslista

TILOJEN ESTEETTÖMYYSKARTOITUS AISTIT HUOMIOIDEN

Tarkistuslista avuksesi

Jotta tiloja voitaisiin muokata aistiystävällisiksi, on tärkeää tulla tietoiseksi erilaisista aistiärsytystä tuottavista tekijöistä tilassa. Tähän tarkoitukseen Satakunnan ammattikorkeakoulu, Autismi- ja Aspergerliitto ry sekä Suomen erityisherät ry kehittävät yhdessä verkostojensa kanssa uutta työkalua.

Luotu kartoitustyökalu toimii tarkistuslistana, jonka avulla voidaan eritellä, mitkä asiat tilassa tuottavat aistiärsytystä ja mitkä tekijät puolestaan ovat aisteille erityisen miellyttäviä. Samalla päästään arvioimaan, miten tilasta voitaisiin tehdä entistä aistiystävällisempi. Työkalusta on olemassa sekä kattavampi sähköinen versio että kevyempi tulostettava tarkistuslista, joka sinulla on nyt käytössäsi.

Tilojen aistiympäristön kartoittaminen etenee neljän keskeisen aistialueen kautta (kuulo, näkö, tunto ja hajua). Ole hyvä ja käy läpi kartoittamasi tila seuraavien kartoitustyötä tukevien kysymysten ohjaamana. Lisätietoja kartoitustyökalusta ja siihen liittyvästä kehitystyöstä saat Satakunnan ammattikorkeakoulusta, koulutus suunnittelija Hanna Hannukaiselta (hanna.hannukainen@samk.fi).

